

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ Вищого навчального закладу Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»
18 квітня 2019 року № 88-Н

Форма № П-4.04

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Навчально-науковий інститут заочно-дистанційного навчання
Форма навчання заочна
Кафедра педагогіки та суспільних наук

Допускається до захисту

Завідувачка кафедри _____ І.М. Петренко

(підпис) (ініціали та прізвище)

« _____ » _____ 2020 р.

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

**ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ:
КОНСТРУКТИВНИЙ ТА ДЕСТРУКТИВНИЙ АСПЕКТИ**

*зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки,
освітньої програми «Педагогіка вищої школи»
ступеня магістр*

Виконавець роботи Яровий Сергій Федорович

(прізвище, ім'я, по батькові)

_____
(підпис, дата)

Науковий керівник к. філос. н., доц. Усанов Ігор Вікторович

(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ім'я, по батькові)

_____
(підпис, дата)

Полтава 2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ	11
1.1. Формування поняття «інновація». Інновація і нововведення.	11
1.2. Суб'єктивні чинники та психологічні аспекти інноваційної діяльності.	21
1.3. Нормативно-правове регулювання інноваційної діяльності в Україні.....	30
Висновки до розділу 1	40
РОЗДІЛ 2. ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ	43
2.1. Освітній процес як єдність традиції та інновації	43
2.2. Специфіка впровадження інноваційних процесів в освіті	55
Висновки до розділу 2	64
РОЗДІЛ 3. ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СИСТЕМІ ОСВІТИ.....	66
Висновки до розділу 3	78
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	86

ВСТУП

Актуальність теми дипломної роботи. Сучасний стан цивілізації ще більш гостро показав значимість системи освіти. Світ став складним, взаємозалежним, непередбачуваним у своєму розвитку. В основі класичної системи освіти лежить імператив підготовки людини, що знає, в той час як світ найбільше потребує людини, яка розуміє – розуміє інших людей, інші культури, специфіку сучасного буття. Сучасне інформаційне суспільство потребує якісної освіти, яка є основою інтелектуального потенціалу нації, професійної компетентності людини. Тому аналіз тенденцій модернізації освіти, зокрема впровадження різноманітних інноваційних технологій, є актуальним питанням не тільки теоретичного вивчення, але й важливим практичним завданням сьогодення.

Для забезпечення ефективної фахової підготовки необхідна переорієнтація суспільної свідомості, набуття якісно нових знань і навичок. У цих умовах система освіти в XXI столітті все більше перетворюється на базову галузь суспільства, яка, з одного боку є джерелом формування світогляду, ціннісних пріоритетів і готовності до активної дії, з іншого, – формує і розвиває людину, готову до змін у динамічному світі. Саме це визначає зміст та цілі педагогічної діяльності, які мають відповідати запитам часу. Одним із чинників перегляду і оновлення принципів та методик педагогічної практики є володіння педагогом сучасними інноваційними технологіями та використання їх в своїй педагогічній діяльності. Вивчення об'єктивних та суб'єктивних чинників, які сприяють чи перешкоджають цим процесам, є безумовно важливим завданням для модернізації освітнього простору, що актуалізує тему нашого дослідження.

Сучасне життя вимагає, по-перше, глибоких професійних навичок, по-друге, готовності до зміни своєї діяльності в найкоротший термін і з мінімальними витратами зусиль. Подібна вимога передбачає здатність

людини до активного вироблення нових видів діяльності та пов'язаної з цим здатності до самонавчання і безперервного навчання. Йдеться про те, щоб підготувати людину до безперервного навчання. З цієї точки зору мета навчання і освіти – формування творчої активності, яка відкриє фахівцеві можливість самому породжувати нові способи та види діяльності, входити в нові для нього професійні сфери, дозволить в короткий термін переорієнтувати спрямованість своєї праці.

Сьогодні ця теза переосмислена як вимога не просто транслювати інформацію, а вчити узагальненим способам діяльності, самому мисленню. Такі завдання вимагають від самого викладача відповідної компетентнісної підготовки, готовності до навчання і пошуку нових методик для ефективної педагогічно – професійної діяльності. Для цього важливим є розуміння загальних тенденцій трансформації соціального простору та специфіки інноваційної діяльності в освіті, володіння відповідними навичками і технологіями. Розрізнення позитивних і негативних аспектів використання інноваційних технологій сприятиме ефективному їх використанню, тому вивчення даних питань є актуальним для безпосередньої педагогічної практики.

Нова ідея освіти виходить не лише з ідеї передачі знань (інформації), скільки з ідеї залучення студентства (учнівства) до активної співпраці, наукового пошуку та самовизначення (пізнавального, життєвого, особистісного). Необхідною вимогою сучасної освіти є забезпечення свободи вибору, індивідуальність освітнього шляху. Це передбачає взаємообумовленість освіти з самоосвітою, що в свою чергу, підпорядковується в цьому контексті цілям особистісного зростання і вдосконалення, стає психологічним чинником активності людини, її прагнення до нового, готовності до змін, способом її культурного буття. Невід'ємною рисою такої позиції є критичне мислення, здатність переосмислювати усталені погляди, способи діяльності, моделі поведінки, вміти співставляти традицію та інновацію, бачити їх позитивні / негативні

характеристики. Розуміння цих питань є актуальним для сучасної освітньої діяльності та обумовлює актуальність даного дослідження.

Саме тому формування інноваційної освітньої системи постає в даний час як сучасна освітня революція інформаційного суспільства, в ході якої формується інноваційна освітня діяльність. Становлення інформаційної цивілізації передбачає розвиток нової освітньої системи, розширення інноваційної діяльності в освіті. Головною метою запровадження інновацій в сучасній освіті стає необхідність відповідати виклику глобалізаційних трансформацій, полікультурних тенденцій у світі.

У «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» наголошується, що інтеграція країни в світовий освітній простір вимагає постійного вдосконалення національної системи освіти, пошуку ефективних шляхів підвищення її якості, апробації та впровадження інноваційних педагогічних систем, модернізації змісту освіти й організації її відповідно до світових тенденцій і вимог ринку праці [75].

Нові ідеї зосереджено навколо проблем оцінювання якості освіти, формування у педагогів індивідуальної відповідальності за позитивні зміни в освіті, подолання суперечностей між темпами соціально-культурного розвитку студентства /учнівства та потребами сучасного суспільства, досягнення рівних можливостей у здобутті якісної базової освіти, активізації соціально-педагогічних процесів для підвищення якості освіти. Утверджується пріоритет інноваційного розвитку освіти на основі модернізації всіх складових системи (змісту, педагогічних технологій, оцінювання навчальних досягнень школярів, підготовки педагогічних кадрів, управління, фінансування тощо); нормативне забезпечення інноваційної політики галузі; формування інфраструктур, які

Інноваційні трансформації сучасної освіти окреслені провідними концепціями: традиційною (оволодіння базовими знаннями, вміннями і навичками; вивчення і засвоєння академічних знань), раціоналістичною

(опора на знання як упорядковану сукупність об'єктивних фактів на основі створення ефективної та всебічно розробленої технології) та гуманістичною (необхідна умова для особистісного самовираження, самоствердження людини, можливість найбільш повно й адекватно відповідати природі людського «Я»).

Нормативне підґрунтя інноваційних перетворень в освіті визначене в законах України "Про освіту" (1996), "Про загальну середню освіту" (2008), "Про інноваційну діяльність" (2002), Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті (2002), «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», Положенні про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності (2012) та ін.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної літератури з теми дослідження. Як свідчить аналіз наукової літератури, питання теорії та практики інноваційних перетворень в освіті знаходиться в центрі уваги багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців. Серед них варто виділити наступні напрямки дослідження.

Концептуальні засади інноваційних освітніх процесів розглядаються в соціально-філософському контексті цивілізаційних змін, обґрунтування нової парадигми освіти, пошуку шляхів подолання її кризового стану (Ж. Аллак, І.В. Бестужев-Лада, А.А. Герасимчук, С. Гессен, Ф. Кумбс, В. І. Загвязинский, В. М. Розін, М.І. Романенко, Б. Саймон, П. Ю. Саух та ін.).

Обґрунтування закономірностей, структури, змісту, моделей та умов функціонування й розвитку інноваційних освітніх процесів здійснюється з позицій практичної реалізації інновацій, їх результативності та життєздатності (Дж. Бассет, П. Друкер, О.В. Лоренсов, І.П. Підласий, О.М. Саранов, О.Г. Хомеріки, А.В. Хуторський, Н.Р. Юсуфбекова та ін.).

Питання теорії та практики інноваційних процесів в освітніх навчальних закладах України представлені у працях О. В. Адаменко, І.П. Аносова, В.Ф. Землянської, О.А. Марущенка, О.В. Попової, Н.В. Са-

фонової та ін., що дозволяє об'єктивно оцінити та використати в нинішніх умовах досвід кращих вітчизняних інноваційних закладів освіти та педагогів-новаторів.

Також вітчизняні та зарубіжні дослідники соціокультурних та соціально-психологічних аспектів інновацій акцентують увагу на аналізі особистісних характеристик суб'єктів інноваційної діяльності, особливостей сприйняття та поширення інновацій, формування інноваційного стилю мислення (В. Л. Аношкіна, Г. І. Герасимов, В. П. Делія, Л. В. Ілюхіна, С. Міллер, С. В. Резванов, Е. Роджерс, Поль А. Хебіг, С. Р. Янголовський та ін.). Численні дослідження присвячені формуванню готовності майбутніх учителів до інноваційної діяльності під час навчання у вищих педагогічних навчальних закладах (М. М. Анісімов, І. М. Богданова, Ю. О. Будас, І. В. Гавриш, Т. М. Демиденко, О. А. Дубасенюк, Л. С. Подимова, О. І. Шапран, І. М. Шоробура та ін.), а також розвитку інноваційної компетентності вчителів в умовах післядипломної педагогічної освіти та в процесі професійної, методичної і самоосвітньої діяльності (К. Ангеловські, О. В. Аніщенко, Н. І. Білик, О. Г. Козлова, Н. І. Клокар, Г. Ю. Кравченко, Л. В. Куриленко, В. С. Лазарєв та ін.).

Потребують систематизації та подальшої розробки питання формування інноваційного освітнього середовища, ролі в цих процесах суб'єктів інноваційної діяльності, питання інноваційної компетентності педагогів як основного ресурсу, що визначає готовність освітнього закладу до реалізації інновацій.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є вивчення особливостей використання інноваційних технологій в освіті та визначення конструктивних і деструктивних аспектів їх впровадження у навчальний процес.

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких **завдань**:

1. Уточнити дефініції «інновація» та «педагогічне нововведення», розкрити специфіку впровадження інноваційних процесів в освіті.

2. Визначити вплив суб'єктивних чинників та психологічних факторів на інноваційні процеси.

3. Розкрити основні положення нормативно-правового регулювання інноваційної діяльності в Україні.

4. Проаналізувати взаємообумовленість традиції та інновації в освітньому процесі.

5. З'ясувати позитивні та негативні аспекти впровадження інноваційних технологій в освіті.

Об'єкт дослідження: система вищої освіти як сукупність вищих закладів освіти, які забезпечують фундаментальну наукову, професійну і практичну підготовку, удосконалення наукової та професійної підготовки, перепідготовку та підвищення кваліфікації.

Предмет дослідження: інноваційні технології в системі вищої освіти України.

Методи дослідження:

– *теоретичні:* аналіз наукових праць і нормативно - правових документів з метою з'ясування стану розробленості проблеми дослідження; вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду, аналіз та узагальнення зібраної інформації для визначення педагогічних умов формування пізнавальних інтересів майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки; систематизація, класифікація, індукція, дедукція, моделювання, порівняння результатів дослідження для розроблення та експериментальної перевірки методики формування пізнавальних інтересів майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки.

Методологічною основою дослідження є філософські, психологічні, педагогічні положення про особистість як активного суб'єкта перетворювальної діяльності; загальнонаукові теорії особистісно орієнтованого, діяльнісного, міждисциплінарного, компетентісного підходів про механізми трансформації суспільних цінностей в особистісні надбання; загальні принципи системності, цілісності, структурності, динамічності,

що застосовуються до наукового пізнання; основні наукові положення про визначальну роль навчальної діяльності у формуванні пізнавальних та професійних інтересів особистості.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- теоретично обґрунтовано особливості використання інноваційних технологій в освіті та визначено конструктивні та деструктивні аспекти їх впровадження у навчальний процес;

- уточнено зміст понять «*інновація*», що розглядається як такі нововведення в будь-якій сфері людської діяльності, що є процесом або результатом процесу, спрямованим на виконання наступних вимог: новизна (відсутність аналогів) та ефективність для поліпшення кількісних і якісних характеристик інноваційних об'єктів; «*педагогічне нововведення*» як такий зміст можливих змін педагогічної дійсності, які ведуть до раніше не відомого стану, результату, який раніше не зустрічався, що розвиває теорію і практику навчання і виховання;

- визначено педагогічні умови формування пізнавального інтересу у майбутніх педагогів та інноваційного мислення: створення і забезпечення мотиваційного компонента; організація інтерактивних форм їх навчання та пошуково - пізнавальної діяльності.

Практичне значення одержаних результатів. Уточнено і доповнено зміст лекційних курсів, упроваджено дидактичні матеріали для семінарських і практичних занять, які забезпечують формування пізнавального інтересу у майбутніх педагогів. Висновки і рекомендації стосовно дослідження, розроблені методичні вказівки можуть бути використані у практиці роботи вищої школи.

Інформаційною базою дослідження є нормативно-правові акти України за темою дослідження, зокрема Закони України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 року № 40-IV [86] та «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 8 вересня 2011 року № 3715-VI [88], Указ Президента України «Про Національну стратегію

розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» від 25 червня 2013 року № 344/2013 [87], Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи» від 17.06.2009 № 680-р. [90] та «Про схвалення Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері» від 10 вересня 2012 р. №691-р. [89], а також «Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності», затверджене наказом Міністерства освіти і науки України 07.11.2000 № 522 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України 11.07.2017 № 994) [83].

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження доповідалися, обговорювалися й отримали позитивну оцінку на засіданнях кафедри педагогіки та суспільних наук Закладу вищої освіти Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», на науково-практичних конференціях у Вищому навчальному закладі Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

Опублікована стаття «Соціально – психологічні чинники інноваційного процесу» у «Збірнику наукових статей магістрів. Навчально-наукового інституту харчових технологій, готельно-ресторанного та туристичного бізнесу».

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел, який містить 114 позицій. Загальний обсяг роботи – 99 сторінок.

РОЗДІЛ 1

СУТНІСТЬ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ

1.1. Формування поняття «інновація». Інновація і нововведення

У сучасному світі освіта, знання, компетентність стають основними ресурсами соціального прогресу, продуктивності економіки й виступають одним із важливих критеріїв індексу розвитку людського потенціалу. Практика підтверджує, що інноваційні перетворення в системі освіти, її випереджальний розвиток дозволили багатьом країнам здійснити оновлення національної економіки, вийти на провідні місця у виробництві науковоємних технологій і забезпечити високий рівень життя людей. Проте в умовах стрімких інноваційних змін нинішня вітчизняна система освіти не може повною мірою задовольнити потреби людини й суспільства в якісній освіті. Саме тому, відзначає В. Г. Кремень, «провідною тенденцією розвитку національних освітніх систем стає їх модернізація на засадах інноваційного підходу, сутність якого виявляється в тому, що визначальним чинником успішної життєдіяльності сучасної людини визнається її здатність до інноваційної діяльності та інноваційного типу мислення» [56, с. 10].

Аналіз вітчизняної та зарубіжної (переважно англійської) літератури показав, що на практиці термін "інновація" все частіше використовується по відношенню не лише до нової техніки, а й до, практично, будь-яких інших сфер людської діяльності (управління, освіти, медицини, військової справи тощо).

Термін «інновація» увійшов у науковий обіг ще в XIX ст. з антропології та етнографії, де він використовувався при дослідженні процесів змін у культурі як антонім терміну "традиція", особливо у відношенні дифузії культурних новоутворень у відповідному середовищі,

включаючи їх перенесення в інші культури. Тим самим поняття "інновація" виявилось включеним у контекст концепції дифузійнізму, який прийшов на зміну плоскому еволюціонізму в трактуванні змін культури [65, с. 158]. У своєму первинному значенні поняття "інновація" позначало процес трансферу (лат. *transfere* – переносу, переміщую) елементів однієї культури (звичаїв, традицій, способів життєдіяльності, виробництва, технологій тощо) в іншу. При цьому елементи, що переносилися, набували нових, не властивих раніше якостей й одночасно змінювали те середовище чи систему, в які вони вносилися.

Саме поняття *innovation* вперше з'явилося в наукових дослідженнях XIX ст. Г. Тард, М. Кондратьєв, Й. Шумпетер. У широкий науковий контекст поняття "інновація" на початку XX ст. увів американський соціолог й економіст австрійського походження Й. Шумпетер, проаналізувавши «інноваційні комбінації» змін у розвитку економічних систем, що охоплює процеси виготовлення, впровадження, освоєння, отримання, реорганізації [57, с.11].

Вагомим внеском Й. Шумпетера в розвиток концепції інновації також є його положення про суттєву роль суб'єктів ініціації інноваційних процесів, якими є люди зі специфічною мотивацією, своєрідним інтелектом, сильною волею і розвиненою інтуїцією, що здатні до індивідуального ризику, можуть переборювати опір незацікавленої в змінах більшості, вміють працювати самостійно й переконувати інших, спроможні до широкого передбачення й поєднання раціонального та ірраціонального. Вченим також розкрито механізм розповсюдження інновацій – прийняття людьми усвідомленого рішення щодо їх реалізації [53, с. 27].

У ракурсі проблеми реалізації нововведень досить змістовною є теорія американського соціолога Е. Роджерса механізмів дифузії інновацій, в якій провідна роль відводиться соціально-психологічним аспектам сприйняття людьми нових ідей, рішень, технологій. Дифузія інновацій є процес, за допомогою якого вони поширюються між членами соціальної системи по

комунікаційних каналах. Розроблена Е. Роджерсом типологія суб'єктів інноваційного процесу є однією з найбільш відомих і популярних. Вона відображає особливості індивідуального ставлення людей до інновацій, ступінь включення в процес їх упровадження і реалізації [53, с.28].

Слід зазначити, що роботи економістів і соціологів-теоретиків Г. Тарда, І. Шумпетера та М. Кондратьєва заклали фундамент міждисциплінарного напряму дослідження феноменів інновації. Їх основні ідеї стали підґрунтям сучасних інноваційних теорій, в яких рушієм суспільного прогресу визнається не один, а комплекс соціальних, технологічних, економічних та інших факторів розвитку суспільства.

Наука про нововведення, закономірності технічних нововведень у сфері матеріального виробництва називають *інноватика*. Педагогічні інноваційні процеси стали предметом спеціального вивчення на Заході близько 50-х років.

Важливо підкреслити, що специфіка педагогічної інноватики полягає в тому, що вона є міждисциплінарною галуззю знань, в якій методологічні концепції, теоретичні й емпіричні методи різних наук поєднуються для дослідження проблем освітніх інновацій та інноваційної діяльності з метою підвищення їх практичної ефективності. Міждисциплінарний підхід дозволяє розширити дослідницький потенціал педагогічної інноватики методологією й методами пізнання як гуманітарних так і природничих наук.

Базисом створення нових знань про інноваційні процеси в освіті, вважає О. А. Дубасенюк, слугують відомості з різних наукових галузей, як класичних, так і порівняно нових, що утворені шляхом міждисциплінарного синтезу. Тому на разі варто говорити саме про новий міждисциплінарний конструкт, яким і постає інтегрально-педагогічна сукупність знань [39].

У ХХІ ст. термін "інновація" стає значимим в умовах ринкової економіки і конкуренції, рушійною силою яких є стимул до нововведень. У даний час з'явилася значна кількість публікацій, в яких викладається трактування поняття «інновації». Наприклад, Б. Твіст визначає інновацію як

процес, у якому винахід або ідея набувають економічного змісту. Ф. Ніксон вважає, що інновація – це сукупність технічних, виробничих та комерційних заходів, що приводять до появи на ринку нових та поліпшених промислових процесів і обладнання. Б. Санто вважає, що інновація – це такий суспільний, технічний, економічний процес, який через практичне використання ідей та винаходів приводить до створення кращих за своїми властивостями виробів, технологій, і в разі, якщо вона орієнтується на економічну вигоду, прибуток, поява інновації на ринку може призвести до додаткового доходу [4].

У даний час щодо технологічних інновацій діють поняття, встановлені в Міжнародних стандартах у статистиці науки, техніки і інновацій, рекомендаціях міжнародних організацій в області статистики науки та інновацій, що забезпечують їх системний опис в умовах ринкової економіки. Відповідно до цих стандартів інновація – кінцевий результат інноваційної діяльності, що отримав втілення у вигляді нового або вдосконаленого продукту, впровадженого на ринку, нового або вдосконаленого технологічного процесу, що використовується в практичній діяльності, або в новому підході до соціальних послуг [1, с. 58].

У спеціалізованих словниках поняття "інновація" розглядається і подається у контексті змісту певної наукової галузі. У словнику «Науково-технічний прогрес» (1987) інновація розуміється як «результат творчої діяльності, спрямованої на розробку, створення і поширення нових видів виробів, технологій, впровадження нових організаційних форм і т. д.» [65, с.86]. У психологічних визначеннях інновації акцент зміщується на характеристику суб'єкта інноваційної діяльності, яка породжує значимі зміни в соціальній практиці [53, с. 119].

В енциклопедії освіти інновація тлумачиться як процес творення, запровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних та управлінських технологій, у результаті яких відбувається перехід системи до якісно іншого стану. Вказується на комплексне

значення поняття "інновація", оскільки воно складається з двох форм: власне ідеї та процесу її практичної реалізації [53, с. 123].

Наприклад, Л. І. Даниленко визначає «педагогічні інновації як нововведення у педагогічних системах та процеси, що їх супроводжують, спрямовані на одержання стійких позитивних результатів, які суттєво поліпшують стан як окремих компонентів, так і систем в цілому й визначають прогресивний напрям їхнього розвитку» [35, с.8]. Отже, попередній огляд довідникової літератури свідчить про різноманітність підходів до тлумачення поняття "інновація".

Установлено, що часто поняття "інновація" ототожнюється з поняттями "новація", "нововведення", які використовуються як синоніми. Більшість тлумачень дефініцій "інновація" ґрунтуються на концепції Й. Шумпетера, який використовував це поняття в якості позначення практичного засобу для задоволення нової чи вже відомої потреби суспільства й вважав відкриття, винахід нового початковою подією, а впровадження – завершальною подією, розглядаючи інновації з погляду практичного застосування [57, с. 12]. Таким чином, тільки після прийняття, реалізації та розповсюдження новація набуває нової якості – стає інновацією.

О. І. Шапран розглядає педагогічні новації як нові ідеї в педагогіці, зорієнтовані на зміни різних структурних систем і компонентів освіти, а інновації – як впровадження нового з метою вдосконалення навчально-виховного процесу. Тому поняття "інновація" має сумарний характер, складається із двох форм: власне ідеї та процесу її реалізації. Тобто, інновація – це реалізована, здійснена новація [101, с. 108].

Таким чином, можна підсумувати, що відмітною ознакою інновації порівняно з новацією є практична реалізація, результати якої дозволяють судити про цінність, доцільність упровадження, ефективність нових ідей, підходів, технологій тощо.

Ученими Міжнародного інституту системних досліджень у словнику «Інноваційний глосарій» сутність інновації визначається через категорії новизни та прогресивності. Згідно з їх трактуванням, «інновація – це вид або результат процесу розвитку» (Н. D. Haustein, Н. Mair, 1986) [114]. На думку авторів, справжня інновація, в порівнянні з новацією і реновацією, означає щось більше, ніж проста заміна старих елементів новими в певній системі. Новим є тільки такий елемент або система, які більш прогресивні, ніж старі, що означає їх відповідність позитивній тенденції процесу розвитку в цілому. Констатування факту інновації можливо лише при використанні критеріїв новизни й прогресивності нового елемента або системи [114].

Слід відзначити, що практично в більшості визначень "інновації" автори використовують категорію процесу. Розгляд інновації як процесу пов'язують з послідовністю стадій зародження, створення, дифузії, освоєння, реалізації, модифікації нововведень, що відповідає концепції "життєвого циклу" інновацій.

Очевидним є той факт, що у сучасному світі інновації стали необхідністю й умовою розвитку всіх сфер суспільства. Про значущість інновацій Дж. Хрістіансен пише: «Велика хвиля інновацій, яка прокотилася в таких галузях як електроніка, розробка програмного забезпечення, телекомунікації, хімія та біологія, зачепила всі галузі в усіх місцях планети. Раніше існувало правило: «Не здійснюй інновації до тих пір, поки не будеш змушений це зробити». Правило сьогоднішнього дня – «Інновації або загибель!» [53, с.30].

«Інновації» у даній магістерській кваліфікаційній роботі ми будемо розглядати як новостворені (застосовані) і / або вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і/або соціальної сфери. Глосарій Європейського фонду

освіти пояснює, що інновації – це вперше впроваджена новизна, однак більшість інновацій пов’язана з перенесенням існуючих підходів у нові умови шляхом їх адаптації або із внесенням поступових змін до існуючих систем. Сучасні вітчизняні вчені розглядають інновацію в освіті як процес створення, поширення і використання нових способів для вирішення педагогічних проблем оригінальними, нестандартними підходами [46, с.72].

Інноваційна діяльність – діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг. Інноваційна діяльність провадиться відповідно до законодавства про освітню, наукову, науково-технічну та інноваційну діяльність. Державні органи, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади, формують політику наукової й інноваційної діяльності, яка здійснюється безпосередньо вищими навчальними закладами на засадах автономії.

Як визначено в Глосарії термінів і понять [46] «Інноваційна педагогічна діяльність – заснована на осмисленні практичного педагогічного досвіду цілеспрямована педагогічна діяльність, зорієнтована на зміну та розвиток навчально-виховного процесу з метою досягнення вищих результатів, одержання нового знання, формування якісно іншої педагогічної практики» [46, с.76].

Таким чином, інновації в освіті мають на меті модифікацію цілей, змісту, методів, форм навчання й виховання, адаптації процесу навчання до нових вимог, а сама освіта перетворюється на ефективний важіль економіки знань, на інноваційне середовище, у якому студенти отримують навички і вміння самостійно оволодівати знаннями протягом життя та застосовувати це знання в практичній діяльності.

Розглядаючи нові форми навчання виділимо інноваційні методи навчання та інтерактивні технології навчання. Інноваційні форми навчання – це набір нових ідей, засобів організації навчальної діяльності, у

результаті яких підвищуються показники структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно іншого стану. Серед основних інноваційних методів навчання виділимо:

тренінг – форма активного навчання, спрямована на засвоєння теоретичних знань та практичних вмінь, формування необхідних навичок, виявлення і вироблення способів подолання типових труднощів через аналіз конкретних прикладів і проведення групових дискусій;

майстер-клас – тематична групова робота з підвищення кваліфікації спеціалістів, заснована на успішному досвіді одного-двох практиків;

«мозкова атака» («мозковий штурм») – ефективна форма навчання, стимулювання нових ідей та творчих позицій, пошуку швидкого та легкого шляху вирішення складних проблем і прийняття рішень;

ділова гра – колективне практичне заняття, що дозволяє учасникам спільно знаходити оптимальні варіанти розв'язання проблеми у штучно створених умовах, що максимально імітують реальну обстановку;

кейс-стаді (Case study) – метод, при якому, як і в діловій грі, за основу береться реальна або вигадана ситуація;

рольова гра – форма навчання, що передбачає розподіл ролей, обробку інформації й підготовку матеріалу відповідно до запропонованого сценарію.

Особливістю інтерактивних технологій навчання є колективна форма їх організації, яка відбувається у формах партнерської взаємодії суб'єктів навчального процесу. Інтерактивне навчання спрямоване на забезпечення спільного процесу пізнання, отримання знань, умінь, навичок, здобуття необхідних компетенцій у спільній діяльності через діалог, полілог студентів між собою й викладачем, а також через пряму взаємодію з навчальним оточенням або навчальним середовищем. Все це забезпечує високий рівень мотивації до навчання і моделює реальність, у якій учасники знаходять для себе галузь застосування набутого досвіду. При цьому відбувається постійна зміна видів навчальної діяльності: ігри

(ділові, рольові, сюжетні, імітація, громадські слухання), дискусії (дебати, дискусія (у стилі ток-шоу)), робота в малих групах, проектно-аналітична робота, невеликий теоретичний блок (міні-лекція), тощо.

За визначенням І. Артёмової, «інтерактивні технології навчання включають сукупність форм, методів, прийомів, методик, що дозволяють гарантовано досягти запланованого результату. У цьому контексті форми й методи, методики й засоби, прийоми навчання є тими структурними елементами, з яких конструюється технологія навчання відповідно до цілей та запланованих (бажаних) результатів навчального процесу. До основних принципів інтерактивного навчання відносять: принцип діалогової взаємодії; кооперації й співробітництва; активно-рольової (ігрової) і тренінгової організації навчання» [46, с. 86].

Таким чином, головною метою інноваційних технологій в освіті є підготовка людини до життя в постійно мінливому світі. Метою інноваційної діяльності є якісна зміна особистості учня в порівнянні з традиційною системою. Інноваційні методи навчання сприяють розвитку пізнавального інтересу у учнів, навчають систематизувати й узагальнювати досліджуваний матеріал, обговорювати і дискутувати. Осмислюючи і обробляючи отримані знання, учні набувають навичок застосування їх на практиці, отримують досвід спілкування. Безперечно, інноваційні методи навчання мають переваги перед традиційними, адже вони сприяють розвитку дитини, вчать її самостійності в пізнанні і прийнятті рішень.

У той же час будь-яке нововведення має як технічні, так і психологічні наслідки. Важко не погодитися з Н. В. Кичук в тому, що «традиційно нововведення прийнято розглядати як певну безумовно позитивну в житті організації або суспільства подія ... А між тим історичний і життєвий досвід свідчить, що це далеко не так. Аж ніяк не всі нововведення є благом для людей, навіть якщо і бути на благо – їх призначення» [50, с.123]. У світлі зазначеного очевидно є роль

психолого-педагогічних чинників при запровадженні інновацій. Ініціатори (новатори, організатори) нововведення повинні забезпечити психологічний супровід інновації, щоб з найменшими втратами подолати бар'єри по відношенню до нововведень.

Загальний клімат та умови, в яких відбуваються інноваційні освітні процеси, залежать від трьох основних аспектів: соціально-економічного, психолого-педагогічного та організаційно-управлінського. А. В. Хуторський зазначає, що наявні умови можуть сприяти, або перешкоджати інноваційному процесу. Введення нововведень – це, перш за все, функція управління штучними й природними процесами змін [53, с.100].

Узагальнюючи результати наукових розвідок у цьому напрямі, можна виділити певні групи умов реалізації інноваційних освітніх процесів: інституційні, соціокультурні, організаційно-управлінські, психолого-педагогічні.

На основі узагальнення категоріальних ознак ми визначаємо поняття "інновація" як цілеспрямований, спеціально технологічно організований, керований процес практичної реалізації суб'єктами інноваційної діяльності нових ідей, теорій, технологій з метою зміни педагогічної системи та переведення її на якісно новий рівень функціонування і результатів.

Інноваційний освітній процес ми розглядаємо як послідовність стадій сприйняття проблеми, зародження ідеї, створення, освоєння, реалізації та поширення новацій з метою цілеспрямованого розвитку навчального закладу як соціально-педагогічної системи.

Інноваційна діяльність – це комплекс дій, здійснюваних суб'єктами інноваційного процесу для ефективного забезпечення його організації, функціонування й управління. До основних функцій інноваційної діяльності відносяться зміни компонентів педагогічного процесу: сенсу, цілей, змісту освіти, форм, методів, технологій, засобів навчання, системи управління і т.п. [4].

1.2. Суб'єктивні чинники та психологічні аспекти інноваційної діяльності

Творцями й реалізаторами інновацій є люди з відповідним стилем мислення, цінностей, мотивації, відносин, які формуються певним типом культури. Психологічними проблемами впровадження інновацій у вітчизняній науці займаються Н.І. Лапін, Є.Т. Гребньов, А.І. Пригожин, Н.О. Ільїна, В.І. Шуванов, у зарубіжній – К. Девіс, Т. Пітерс, Р. Уотерман, Н. Тичі, М. Девані.

Суб'єктом, носієм інноваційного освітнього процесу є насамперед педагог-новатор, стверджує І.Коновальчук. Тому на мікрорівні аналізу інноваційного процесу, діяльності окремого педагога, продуктивним вбачається застосування суб'єктного підходу, який зміщує ракурс аналізу інноваційної діяльності з рівня колективного суб'єкта на рівень індивідуальний, і тим самим дає можливість визначити не тільки зміст а й механізми її здійснення [53, с. с.135].

Ми погоджуємось з І. В. Гавриш [26], І. М. Дичківською [37], Л.Й. Петришин [74] та іншими дослідниками, що для реалізації інноваційних процесів необхідна певна сукупність умов. Вони виділяють такі умови реалізації інновацій: конкретне інституційне та індустріальне середовище, певна кваліфікація для концептуального осмислення і розв'язання технологічної проблеми, економічна ментальність, мережа виробників та користувачів, що можуть обмінюватися досвідом у процесі творення базисної інновації.

Наявність інноваційного соціокультурного середовища є однією з визначальних умов інноваційного розвитку та актуалізації потреб педагогічного колективу в здійсненні змін. За визначенням І. М. Дичківської, «інноваційне середовище – це педагогічно доцільно організований простір життєдіяльності, який сприяє розвитку інноваційного ресурсу особистості; інтегрований засіб накопичення і реалізації інноваційного потенціалу навчального закладу, тобто, здатності

створювати, сприймати, реалізовувати нововведення та своєчасно позбавлятися від застарілого, педагогічно недоцільного» [37, с. 239].

Аналіз психолого-педагогічних досліджень дозволяє виділити основні підходи впливу середовища на людину: формує особистість (В. М. Бехтерев); створюючи стимули, регулює людську поведінку (М. Я. Басов); визначає "зону найближчого розвитку" особистості (Л. С. Виготський); існує як спілкування, взаємодія, комунікації та інші процеси (М. В. Александрова, В. В. Рубцов); виступає посередником взаємодії між об'єктами, впливає на них, сприяє їх зміні й саме піддається змінам; визначає стійкість та адаптивність системи, яка реагуючи на зміни зовнішнього середовища, змінює своє внутрішній стан (М. Є. Гусинський, Ю. І. Турчанінова); володіє потенціалом для розвитку людини (Дж. Гібсон); може розвивати індивідуально-неповторне в особистості та формувати певний спосіб життя, соціальний тип.

Ключовим є висновок про те, що певний тип середовища, як зазначає Ярошинська О.О. [111], опосередковує формування певного типу особистості. А отже, інноваційний тип середовища опосередковує інноваційний спосіб життєдіяльності педагога. До основних ознак інноваційного середовища відносять: «здатність педагогів до творчості, наявність у колективі партнерських і дружніх відносин, дієвий зворотний зв'язок (з учнями, сім'ями, соціумом), а також інтегративні характеристики високорозвиненого колективу (спільність ціннісних орієнтацій, інтересів, цільових установок і т.п.)» [111, с. 115].

У «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2020 роки» зазначено про необхідність «проектування акмеологічного освітнього простору з урахуванням інноваційного розвитку освіти, запитів особистості, потреб суспільства й держави, що забезпечує виховання людини інноваційного типу мислення та культури» [66].

Інновації будь-якого типу зачіпають інтереси багатьох працівників установи чи організації, кожен з яких повинен зайняти певну рольову

позицію: постачальник проблеми, новатор, ініціатор, розробник, експерт, виробник, організатор, користувач. Цей набір ролевих позицій залежить від змісту та масштабу нововведень і на виробництві в одній особі зустрічається рідко. Обов'язковими бувають дві позиції: організатор і користувач.

В освіті ж часто багато позицій збігаються в одній особі педагога-новатора. У той же час інноваційна позиція і функціональне місце працівника можуть не збігатися. У нормі, як відзначають науковці, зокрема Н. Патутіна, ініціатором та реалізатором інноваційного процесу повинен бути керівник організації, і його поведінка повинна відображати стандарти інноваційної поведінки – прагнення до лідерства, підприємливість, бажання дати свободу дій творчим і талановитим людям, підтримка ентузіастів. Головне в інноваційній поведінці керівника – розвинути у співробітників мотивацію інноваторів [72].

Дослідниця О.А. Дубасенюк стверджує, що сучасний освітній простір складається з двох типів педагогічних процесів – інноваційних та традиційних. Педагогічна інновація – це теоретично обґрунтоване, цілеспрямоване і практико-орієнтоване нововведення, яке здійснюється на трьох рівнях: макрорівні, мезорівні та мікрорівні [47, с.31].

На макрорівні інновації зачіпають зміни у всій системі освіти і призводять до зміни її парадигми. На мезорівні інновації спрямовані на зміни в освітньому середовищі регіону, в конкретних навчальних закладах. На мезорівні мова переважно йде про створення нових навчальних закладів на базі нових концептуальних підходів. Сьогодні у вітчизняному освітньому просторі можна виділити чотири типи навчальних закладів: елітарні, кон'юнктурні, експериментальні та традиційні [72]. На мікрорівні інновації спрямовані на створення нового змісту як окремого курсу, так і блоку курсів (наприклад, екологічних або гуманітарних); або на відпрацювання нових способів структурування освітнього процесу; або на розробку нових технологій, нових форм і методів навчання.

Успіх впровадження нововведення залежить від трьох чинників:

- матеріально-технічної бази того навчального закладу (або освітнього середовища), де здійснюється нововведення;
- кваліфікації викладачів і керівників та їх ставлення до інновацій загалом, а також творчої активності;
- морально-психологічного клімату в організації (ступеня конфліктності, згуртованості співробітників, плинності кадрів, громадської оцінки їх праці тощо). Так, Є.С. Крюкова та О.С. Америкідзе зазначають, що впровадження нововведень у вищій школі значною мірою перешкоджає висока конфліктність по лініях «викладач – студент» і «викладач – викладач» [58, с.56].

Найбільш успішно нововведення впроваджуються у відносно невеликих колективах (від 500 до 1000 чоловік), де легше проводити психологічну підготовку персоналу до нововведень і де швидше можна пробудити в людях ентузіазм та віру в успіх.

Відзначимо, що при впровадженні необхідно планувати ризик: як відзначають М. Мескон, М. Альберт та Ф. Хедоурі, кожне друге організаційне нововведення закінчується невдачею (тобто ризик становить 50%) [72].

Чинники успішного впровадження інновацій. На кожному етапі інноваційного процесу є соціально-психологічні чинники, які гальмують, стимулюють чи якимось чином видозмінюють цей процес. Серед суб'єктивних чинників виділяють:

1. Вік і стать. Відомо, що жінки більш конформні, ніж чоловіки, Але разом з тим, за даними американських психологів, саме жінки сприяли докорінній зміні цінностей та поглядів в такій області, як промисловість телекомунікацій.

2. Особистісні якості. До якостей, що сприяють впровадженню інновацій, відносять схильність до ризику, зацікавленість у службовому

зростанні, високий професіоналізм, установку на нововведення. Саме ці якості психологи включають в поняття «новаторська особистість».

3. Кваліфікація та освіта. Для керівника прогресивного типу важливі знання в галузі управління, бізнесу, а також володіння іноземними мовами [67].

Перераховані характеристики стосуються ініціаторів та реалізаторів інноваційного процесу, а в цій ролі найчастіше повинні виступати керівники організації. Що ж стосується характеристик виконавців, то, на думку О.Г.Козлової, для успішного проведення інноваційної політики важливі:

- освітній рівень працівників і наявність спеціальної системи підготовки та перепідготовки кадрів;
- інформаційні контакти та обізнаність людей, тобто отримання ними адекватної інформації про нововведення;
- мотивація до нововведення, установка персоналу на нововведення, яка багато в чому залежить від організаторів нововведень [59].

Головною перешкодою для впровадження освітніх інновацій у вищій освіті є якісний стан викладацького корпусу та рівень професіоналізму. Наприклад, нові технології навчання вимагають від викладача ЗВО (крім професійної компетентності в своїй предметній області) педагогічної майстерності [3]. Серед тих нових педагогічних знань і умінь, які вимагають від викладача розвиваючі технології навчання, Н. Аврамкіна виділяє:

- уміння діагностувати цілі навчання та виховання;
- більш глибокого, системного знання навчального предмету та його наукових основ;
- уміння переструктурувати навчальний матеріал з індуктивного викладу в логіку індуктивно-дедуктивного проблемного викладу цілої теми, а не одного заняття;

- уміння моделювати в навчальному процесі (у його цілях, змісті, формах, методах і засобах навчання) професійну діяльність майбутнього фахівця;
- уміння організувати самостійну роботу студентів для підготовки до семінару, ділової гри, мозкового штурму тощо;
- уміння вільно володіти активними методами навчання;
- уміння забезпечити сприятливий психологічний клімат, співпраця викладача і студента [3].

Дослідження соціально – психологічних чинників інноваційної діяльності показують, що конкретне відношення працівників до нововведення складається з трьох компонентів: пізнавального, емоційного і поведінкового. Психологи виділяють п'ять типів ставлення до нововведення: активно-позитивне, пасивно-позитивне, нейтральне, пасивно-негативне і активно-негативне [16].

Соціальні психологи, як зазначає Г. В. Лаврентьєв [59], поділяють людей за їх відношенням до інновацій на наступні типи.

1. Новатори – для них характерний постійний пошук можливостей вдосконалення виробництва і управління; вони розробляють технологічні, організаційні та інші новинки, вносять ініціативні пропозиції та домагаються їх впровадження.

2. Ентузіасти – люди, які приймають нове незалежно від його опрацювання, обґрунтованості, можливостей використання, корисності. Для них новинка цінна сама по собі, як продукт творчої думки. Вони вважають її корисною хоча б тому, що вона відрізняється від старого, розбурхує свідомість. Ентузіасти, як правило, беруть на себе нелегку працю з пропаганди ще незміцнілих, слабо обґрунтованих ідей.

3. Раціоналізатори – це працівники, які приймають новаторські пропозиції лише після ретельного аналізу їх корисності, можливостей використання, економічного та соціального ефекту, ймовірних труднощів

на шляху впровадження. Цей тип людей є найбільш оптимальним у роботі з інноваціями.

4. Нейтралі – люди, дії яких залежать від того, що їм наказали або як на них вплинули. Ставлення нейтрала до новинок обережне, ініціативи він не проявляє, але виконає те, що йому накажуть.

5. Скептики – люди, які не схильні на слово вірити жодній корисній пропозиції, навіть очевидній для всіх. Скептик може стати хорошим контролером проектів і пропозицій як людина, що сумнівається у всьому, з чим їй доводиться працювати.

6. Консерватори – в принципі такі ж, як і скептики, але їх скептицизм практично не має меж. Навіть якщо інновація продумана до дрібниць і прорахована до копійки, вони її відкинуть.

7. Ретрогради – дуже схожі на консерваторів. Різниця в ступені нігілізму. Відкидання новинок без аналізу і до аналізу – характерна риса ретроградів. Ретроград звернений до минулого, але не заради вивчення досвіду, а для пошуку підстав своїм принципам – «старе очевидно краще за нове», «нове – це добре забуте старе», «усі велосипеди давно винайдені» тощо. Він активний, як новатор, але його активність витрачається на те, щоб повернути все назад, у минуле [59].

Результати наукових досліджень свідчать про те, що в свідомості консерваторів, ретроградів і скептиків виникають так звані психологічні бар'єри, а у нейтралів можна спостерігати передбар'єрні стани.

Психологічні бар'єри по відношенню до нововведень.

Психологічний бар'єр – це сукупність дій, очікувань та емоційних переживань працівника, у якого приховано або очевидно виражаються негативні соціально-психологічні стани, викликані інновацією. За формами прояву психологічні бар'єри можна розділити на пасивні, активні та крайні (відвертий саботаж). Психологічний бар'єр є характеристикою, що розвивається, оскільки його параметри (характер і форми опору) змінюються на різних етапах нововведень, залежать від типу організації та

різні в різних категорій працівників. Як правило, бар'єр є вищим на етапі впровадження інновації, а також при низькій кваліфікації персоналу або в літньому віці.

Г.В. Лаврентьев та Н.Б. Лаврентьева у роботі «Інноваційні навчальні технології в професійній підготовці спеціалістів», наводячи результати проведеного ними анкетування, зауважують, що викладачі називають ці економічні чинники основною причиною своїх антиінноваційних установок (до 70% відповідей). В анкеті також просили респондентів відповісти на питання про те, які особисті причини спонукають їх відкидати нові технології навчання [59].

Причинами особистісного характеру викладачі вважають:

- а) сприйняття критики їх особистих методів роботи як образи (20%);
- б) страх того, що набуті за багато років навички та вміння виявляться непотрібними і їх професійна компетентність буде обмежена (25%);
- в) упевненість у тому, що новації підсилюють монотонність та конвеєрність праці і тим самим зменшують відчуття значущості людини як учасника трудового процесу (30%);
- г) небажання витратити сили на перенавчання (30%);
- д) страх зростання інтенсивності праці (68%);
- е) страх перед невизначеністю і нерозуміння суті та наслідків нововведення (5%);
- ж) втрата творчого начала в педагогічній праці (35%).

Як бачимо, викладачі переважно бояться інновацій, оскільки вони призводять до інтенсифікації праці та необхідності перенавчання; можуть знизити їх значимість і змінити ключову роль у навчальному процесі; обмежують імпровізацію і творчість в діяльності викладача [69].

Серед соціальних причин неприйняття інновацій викладачі вказали:

- а) прагнення зберегти звичні соціальні зв'язки, і, отже, свій статус (40%);

б) страх, що інновації змінять функціональні обов'язки і знизять задоволення роботою (30%);

в) невдоволення слабкістю особистої участі та зниження своєї ролі при впровадженні інновації (20%);

г) впевненість в тому, що новації вигідні організації, а не працівнику чи суспільству (5%) [59].

Досвід впровадження Г. В. Лаврентьевим та Н. Б. Лаврентьевою нових технологій упродовж 8 років показує, що перераховані фактори, що впливають на інноваційні процеси у ЗВО, залежать від соціокультурного контексту, в який занурено заклад вищої освіти.

Розгляд проблем освіти в контексті соціокультурних детермінант дозволяє зробити ряд висновків, важливих для аналізу інноваційних освітніх процесів. Освіта як соціокультурний феномен має відповідати сучасному типу суспільних відносин, рівню розвитку науки, техніки технологій. Інноваційна освіта має бути не тільки інститутом відтворення культури, а й середовищем творення нової культури. Системно сполучною ланкою освіти та культури є людина, тому мета сучасної освіти полягає у формуванні інноваційної культури суспільства через розвиток інноваційної компетентності його громадян.

В інноваційному соціокультурному середовищі у процесі спільної інноваційної діяльності та спілкування формують особливі якості людини. Серед них характер спілкування (обмін інноваційною інформацією, взаємодія і взаєморозуміння у процесі інноваційної діяльності), інноваційна спрямованість (потреби, мотиви інноваційної діяльності та інноваційні цінності); інноваційні риси характеру (ініціативність, креативність, відповідальність, рішучість тощо); усвідомлення себе як суб'єкта інноваційної діяльності та носія інноваційної культури; інноваційний інтелект (готовність до подолання інерції мислення, стійка система знань, що розкривають сутність, структуру і види інноваційної діяльності); уміння цілеспрямовано генерувати нові нестандартні ідеї з

використанням інтелектуальних можливостей і механізмів їх самоактуалізації; володіння знаннями про освоєння та впровадження інновацій у практичну діяльність спеціальними методами, прийомами і засобами, використання яких дає змогу активно включатися в інноваційну діяльність).

У міру включення особистості в інноваційну діяльність відбувається зміна статусу особистості, її рух від звичайної людини до інноватора. На цій основі виникає і розгортається інноваційна культура особистості, феномен якої можна визначити як здатність особистості до інноваційної діяльності.

1.3. Нормативно-правове регулювання інноваційної діяльності в Україні

Інноваційна діяльність в Україні загалом і освітня діяльність у сфері освіти регулюється цілим рядом документів, зокрема Законом України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 року № 40-IV [81], Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 8 вересня 2011 року № 3715-VI [82], Концепцією розвитку національної інноваційної системи, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17.06.2009 р. № 680-р [84], Концепцією реформування державної політики в інноваційній сфері, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2012 р. №691-р. [83] та Положенням про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України 07.11.2000 № 522 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України 11.07.2017 № 994) [79].

Відповідно до даних нормативно-правових актів інноваційною освітньою діяльністю у системі освіти є «діяльність, що спрямована на

розроблення й використання у сфері освіти результатів наукових досліджень та розробок, а інноваційним освітнім продуктом є результат науково-дослідної розробки, що відповідає вимогам Закону України «Про інноваційну діяльність» [81].

Освітніми інноваціями законодавець визначає «новостворені (застосовані) або вдосконалені освітні, навчальні, виховні, психолого-педагогічні та управлінські технології, методи, моделі, продукція, освітні, а також технічні рішення у галузі освіти, що істотно підвищують якість, результативність та ефективність освітньої діяльності» [79].

Об'єктами інноваційної освітньої діяльності, згідно з вказаними нормативно-правовими актами, є: «нові емпіричні та/або теоретичні знання, навчальний та виховний процеси, освітні (педагогічні), дидактичні, виховні, управлінські системи, моделі, методи, інноваційні освітні програми і проекти, інші інтелектуальні продукти, засоби навчання та обладнання, організаційні та адміністративні рішення, а також рішення іншого характеру, що істотно поліпшують якість освіти, результативність та ефективність освітньої діяльності педагогічних та науково-педагогічних працівників, навчальних закладів» [79].

Суб'єктами інноваційної освітньої діяльності, на думку законодавця, є фізичні та юридичні особи: педагогічні, науково-педагогічні працівники навчальних закладів, наукові працівники, працівники органів управління освітою, навчальні заклади, наукові установи, підприємства, установи та організації, що надають освітні послуги [79].

Інноваційна освітня діяльність може здійснюватися на Всеукраїнському рівні, рівні окремої адміністративно-територіальної одиниці, а також на рівні навчального закладу. Рівень інноваційної освітньої діяльності визначається її змістом та масштабністю змін, що будуть внесені у систему освіти внаслідок удосконалення педагогічної діяльності, використання запропонованої освітньої інновації [79].

Інноваційна освітня діяльність на всеукраїнському рівні здійснюється у системі освіти України і передбачає розроблення та використання в установленому законодавством порядку:

- освітніх, навчальних, виховних, управлінських систем;
- базового компонента дошкільної освіти, інваріантної складової змісту загальної середньої освіти, загальнодержавного компонента змісту професійно-технічної освіти, змісту позашкільної освіти,
- нормативної частини змісту вищої (зокрема післядипломної педагогічної) освіти;
- експериментальних навчальних програм, підручників, посібників, розроблених у процесі експерименту і спрямованих на поліпшення результатів освітньої діяльності;
- освітніх технологій, форм, методів і засобів навчання, виховання та управління освітою;
- науково-методичного, кадрового, матеріально-технічного та фінансового забезпечення навчально-виховного процесу у навчальних закладах;
- систем, технологій, форм і методів підвищення кваліфікації керівних, педагогічних та науково-педагогічних працівників;
- форм і засобів співпраці між органами управління освітою, адміністрацією навчальних закладів, педагогічними працівниками, учнями та батьками, технологій взаємодії з інститутами громадянського суспільства, врахування та формування громадської думки щодо перетворень у галузі освіти [79].

Інноваційна освітня діяльність на регіональному рівні, на думку законодавця, здійснюється в системі освіти окремого регіону і передбачає розроблення та використання:

- варіативної складової змісту дошкільної, загальної середньої освіти, регіонального компонента змісту професійно-технічної освіти, змісту позашкільної освіти;

- освітніх технологій, форм, методів і засобів навчання, виховання та управління освітою;
- науково-методичного, матеріально-технічного та фінансового забезпечення навчально-виховного процесу [79].

Законодавець передбачив, що інноваційна освітня діяльність на рівні навчального закладу здійснюється у дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних, вищих навчальних закладах (зокрема у закладах післядипломної педагогічної освіти) і передбачає використання освітніх інновацій, перевірених у ході експериментів всеукраїнського та регіонального рівнів, а також розроблення, експериментальну перевірку варіативної частини змісту вищої (зокрема післядипломної педагогічної) освіти.

Умовами здійснення інноваційної освітньої діяльності є:

- дотримання законодавства України, вимог державних стандартів освіти;
- наявність відповідного ресурсного забезпечення та ефективне його використання;
- збереження життя і здоров'я суб'єктів інноваційної освітньої діяльності;
- погодження учасників навчально-виховного процесу, органів управління освітою на здійснення інноваційної освітньої діяльності [83].

Пунктом 1 Розділу II Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України 07.11.2000 № 522 «Розроблення освітніх інновацій» передбачено, що розроблення освітніх інновацій включає:

- опис та обґрунтування запропонованих ідей та підходів, чітке і повне розкриття їх змісту, очікуваних результатів;
- перевірку їх ефективності шляхом проведення експерименту або реалізації інноваційного освітнього (науково-педагогічного, науково-психологічного, психолого-педагогічного) проекту [79].

Експериментом є комплексний метод дослідження, який забезпечує об'єктивну і доказову перевірку висунутої на початку дослідження гіпотези і дає змогу з'ясувати необхідні умови реалізації запропонованої інновації.

Інноваційним освітнім проектом є процедура і комплекс усіх необхідних заходів щодо створення і реалізації інноваційного освітнього продукту.

З ініціативою щодо проведення експерименту виступає суб'єкт інноваційної діяльності, що має намір запропонувати нові освітні ідеї, педагогічні та управлінські технології, удосконалити освітню діяльність.

Ініціатива реалізується шляхом організації та проведення у навчальних закладах експерименту (або реалізації Проекту) всеукраїнського, регіонального рівнів та в окремому вищому навчальному закладі (зокрема закладі післядипломної педагогічної освіти).

Рішення про організацію та проведення експерименту (або реалізацію Проекту) всеукраїнського рівня приймає Міністерство освіти і науки України (далі – МОН) на підставі клопотання департаментів (управлінь) освіти і науки обласних державних адміністрацій, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, заявки на проведення експерименту (або реалізацію Проекту), програми експерименту (або реалізації Проекту), які розробляє науковий керівник, та висновку відповідної комісії Науково-методичної ради МОН (далі – відповідна комісія Науково-методичної ради) [84].

Рішення про організацію та проведення експерименту (або реалізацію Проекту) всеукраїнського рівня, що здійснюється на основі науково-дослідних робіт, які виконуються в установах Національної академії педагогічних наук України (далі – НАПН) за кошти державного бюджету, приймає МОН на підставі відповідного подання Президії НАПН, заявки, програми експерименту (або реалізації Проекту), клопотання органів управління освітою про проведення експерименту (або реалізацію Проекту) на базі навчальних закладів [84].

Рішення про організацію та проведення експерименту (або реалізацію Проекту) регіонального рівня приймають органи управління освітою на підставі клопотання відділів (управлінь) освіти районних та міських державних адміністрацій, об'єднаних територіальних громад, заявки на проведення експерименту (або реалізацію Проекту), програми експерименту (або реалізації Проекту), які розробляє науковий керівник, та висновку експертної комісії, утвореної органом управління освітою.

МОН видає наказ про проведення експерименту (або реалізацію Проекту) всеукраїнського рівня; орган управління освітою видає наказ про проведення експерименту (або реалізацію Проекту) регіонального рівня [83].

Заявка на проведення експерименту (або реалізацію Проекту) включає: опис основних ідей, об'єкт, предмет, мету, гіпотезу, завдання, теоретико-методологічну основу, базу дослідження (перелік базових навчальних закладів), методи дослідження, наукову новизну, теоретичне і практичне значення експерименту; визначення етапів та строків його проведення, очікуваних результатів; інформацію про наукового керівника (місце роботи, посада, кваліфікаційна категорія, науковий ступінь, вчене звання, контактний телефон); опис організаційного, науково-методичного, кадрового, матеріально-технічного, фінансового забезпечення експерименту [83].

Програма експерименту (або реалізації Проекту) містить заходи, спрямовані на реалізацію завдань, які визначені у заявці, строки їх виконання та очікувані результати.

Про виконання програми кожного етапу експерименту (або реалізації Проекту) науковий керівник готує звіт.

Проміжний звіт включає опис виконання завдань у відповідні строки та підкріплюється розробленими учасниками експерименту програмами, посібниками, методичними розробками, іншими практичними матеріалами, які розкривають сутність виконаної роботи.

У разі потреби вносяться зміни до програми, розширення бази проведення, припинення експерименту відповідного рівня.

Експертиза виконання програми кожного етапу експерименту (або реалізації Проекту) всеукраїнського рівня здійснюється відповідною комісією Науково-методичної ради, відділенням НАПН (у разі якщо експеримент проводиться установами НАПН); регіонального рівня – експертною комісією відповідного органу управління освітою.

За умови позитивного експертного висновку комісія надає пропозиції, що мають рекомендаційний характер і принципово не впливають на перебіг експерименту. Окремі рішення комісії Науково-методичної ради, постанови Президії НАПН, що стосуються внесення змін до змістової частини програми експерименту (або реалізації Проекту), розширення бази його проведення, затверджуються наказом МОН.

У разі невиконання програми експерименту (реалізації Проекту) всеукраїнського рівня, потреби його припинення МОН приймає рішення щодо його припинення і видає відповідний наказ.

Відповідні рішення щодо експерименту регіонального рівня приймає орган управління освітою [79].

Для проведення експертизи підсумків експерименту (або реалізації Проекту) науковий керівник готує звіт про його завершення. Звіт про завершення експерименту (реалізацію Проекту) всеукраїнського рівня подається до МОН, регіонального рівня – до відповідного органу управління освітою.

На підставі висновків відповідних комісій Науково-методичної ради, відділення НАПН (у разі якщо експеримент проводиться установами НАПН) експертних комісій щодо результатів експерименту (або реалізації Проекту) всеукраїнського рівня МОН видає наказ про його завершення, знімає з навчального закладу статус базового навчального закладу-учасника експерименту, визначає умови поширення освітньої інновації [79].

За результатами експертизи щодо завершення експерименту (Проекту) регіонального рівня відповідні рішення приймає орган управління освітою, що видав наказ про його проведення.

Результати проведення експерименту (або реалізації Проекту) оприлюднюються на всеукраїнських, регіональних науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах, сторінках педагогічної преси, міжнародних виставках [82].

Пунктом 1 Розділу III Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України 07.11.2000 № 522 «Використання освітніх інновацій» передбачено, що на підставі висновків відповідної комісії Науково-методичної ради МОН приймає рішення про запровадження освітніх інновацій у систему освіти України на всеукраїнському рівні. На регіональному рівні рішення ухвалює відповідний орган управління освітою [88].

Експериментальним навчальним програмам, підручникам та посібникам, що апробуються в процесі інноваційної діяльності, за рішенням відповідної комісії Науково-методичної ради надається схвалення до використання у дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних, позашкільних навчальних закладах на період проведення експерименту відповідно до Порядку надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 17 червня 2008 року № 537, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 10 липня 2008 року за № 628/15319 [79].

Використанням освітніх інновацій у системі освіти є:

- забезпечення доступу до них суб'єктам інноваційної освітньої діяльності;
- зберігання інформації про освітні інновації;
- створення банків освітніх інновацій;

- поширення інформації про освітні інновації;
- підготовка суб'єктів інноваційної освітньої діяльності до використання освітніх інновацій [79].

Інформація про освітні інновації, їх розробку зберігається у спеціальних банках освітніх інновацій.

Банки освітніх інновацій створюються в державній науковій установі «Інститут модернізації змісту освіти», органах управління освітою, які забезпечують вільний доступ до освітніх інновацій, розроблених та рекомендованих до використання в Україні.

Освітні інновації використовуються суб'єктами інноваційної освітньої діяльності згідно з рекомендаціями МОН [79].

Статтею 6 «Державне регулювання інноваційної діяльності» Розділу II «Державне регулювання у сфері інноваційної діяльності» Закону України «Про інноваційну діяльність» [81] передбачено, що державне регулювання інноваційної діяльності здійснюється шляхом:

- визначення і підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності;
- формування і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм;
- створення нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності;
- захисту прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності;
- фінансової підтримки виконання інноваційних проектів;
- стимулювання комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів;
- встановлення пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності;
- підтримки функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури [81].

Статтею 17 «Види фінансової підтримки інноваційної діяльності» Розділу II «Фінансова підтримка інноваційної діяльності» Закону України «Про інноваційну діяльність» передбачено, що суб'єктам інноваційної діяльності для виконання ними інноваційних проектів може бути надана фінансова підтримка шляхом:

а) повного безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) пріоритетних інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів;

б) часткового (до 50 %) безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації) інноваційних проектів за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів за умови залучення до фінансування проекту решти необхідних коштів виконавця проекту і (або) інших суб'єктів інноваційної діяльності;

в) повної чи часткової компенсації (за рахунок коштів Державного бюджету України, коштів бюджету Автономної Республіки Крим та коштів місцевих бюджетів) відсотків, сплачуваних суб'єктами інноваційної діяльності комерційним банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів;

г) надання державних гарантій комерційним банкам, що здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних проектів;

д) майнового страхування реалізації інноваційних проектів у страховиків відповідно до Закону України «Про страхування».

Фінансова підтримка інноваційної діяльності за рахунок Державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим, місцевих бюджетів надається у межах коштів, передбачених відповідними бюджетами [81].

Джерелами фінансової підтримки інноваційної діяльності є:

а) кошти Державного бюджету України;

б) кошти місцевих бюджетів і кошти бюджету Автономної Республіки Крим;

в) власні кошти спеціалізованих державних і комунальних інноваційних фінансово-кредитних установ;

г) власні чи запозичені кошти суб'єктів інноваційної діяльності;

д) кошти (інвестиції) будь-яких фізичних і юридичних осіб;

е) інші джерела, не заборонені законодавством України [81].

Таким чином, можемо констатувати, що інноваційна діяльність в Україні загалом і освітня діяльність у сфері освіти зокрема всебічно регулюється Законом України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 року № 40-IV, Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» та Положенням про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України 07.11.2000 № 522 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України 11.07.2017 № 994), де розкрито не лише категоріальний апарат та змістове наповнення інноваційної діяльності, а й державне регулювання у сфері інноваційної діяльності, правовий режим інноваційних проектів, продуктів і продукції, інноваційних підприємств та державна реєстрація інноваційних проектів, фінансова підтримка інноваційної діяльності, особливості в оподаткуванні та митному регулюванні інноваційної діяльності, міжнародне співробітництво у сфері інноваційної діяльності.

Висновки до першого розділу

Підводячи підсумки першого розділу дослідження можна сформулювати такі висновки.

1. На основі узагальнення матеріалу досліджуваної літератури запропоновано тлумачення поняття "інновація" як цілеспрямованого, спеціально організованого, керованого технологічного процесу практичної

реалізації суб'єктами інноваційної діяльності нових ідей, теорій, технологій з метою зміни педагогічної системи та переведення її на якісно новий рівень функціонування і результатів. Інноваційний процес розглянуто як послідовність стадій сприйняття проблеми, зародження ідеї, створення, освоєння, реалізації та поширення новацій з метою цілеспрямованого розвитку навчального закладу як соціально-педагогічної системи.

Категорія "інноваційна діяльність" визначається як метадіяльність, що спрямована на зміну особистісних (потреби, мотиви, цілі, ставлення) і технологічних (методи, засоби) структур суб'єктів нововведень.

2. «Педагогічне нововведення» – це такий зміст можливих змін педагогічної дійсності, які ведуть до раніше не відомого, стану, результату, який раніше не зустрічався, що розвиває теорію і практику навчання й виховання. Цей зміст може стосуватися педагогічної дійсності в цілому або окремих її складових.

3. Доведено, що формування інноваційного типу середовища опосередковує інноваційний спосіб життєдіяльності та мислення педагогів і передбачає ціннісно-сміслову єдність та взаємодію його суб'єктів. Концептуальною ідеєю розвитку інноваційного середовища є відкритість до нововведень, позитивне ставлення педагогів до себе як суб'єктів відповідного процесу, формування особливої атмосфери творчого пошуку, корпоративного духу, що сприяє зняттю бар'єрів у сприйнятті та реалізації змін.

4. Державне регулювання інноваційної діяльності полягає у: визначенні і підтримці пріоритетних напрямів інноваційної діяльності; формуванні і реалізації державних, галузевих, регіональних і місцевих інноваційних програм; створенні нормативно-правової бази та економічних механізмів для підтримки і стимулювання інноваційної діяльності; захисті прав та інтересів суб'єктів інноваційної діяльності; фінансовій підтримці виконання інноваційних проектів; стимулюванні

комерційних банків та інших фінансово-кредитних установ, що кредитують виконання інноваційних проектів; встановленні пільгового оподаткування суб'єктів інноваційної діяльності; підтримці функціонування і розвитку сучасної інноваційної інфраструктури.

РОЗДІЛ 2

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

2.1. Освітній процес як єдність традиції та інновації

Інноваційні процеси у галузі освіти стали предметом спеціального вивчення приблизно з кінця 50-х років ХХ століття на Заході і в останні два десятиліття в нашій країні. Розвиток педагогічної інноватики в Україні раніше був вкрай ускладнений у зв'язку з монопольним пануванням однієї ідеології та централізованої методології освіти. Необхідність у інноваційній педагогічній діяльності в сучасних умовах розвитку суспільства, культури і освіти визначається рядом обставин.

По-перше, соціально-економічні перетворення, що відбуваються, зумовили необхідність докорінного оновлення системи освіти. Інноваційна спрямованість діяльності вчителів і вихователів, що включає в себе створення, освоєння і використання педагогічних нововведень, виступає засобом оновлення освітньої політики.

По-друге, посилення гуманітаризації змісту освіти, безперервна зміна обсягу, складу навчальних дисциплін, введення нових навчальних предметів вимагають постійного пошуку нових організаційних форм, технологій навчання.

По-третє, якщо раніше інноваційна діяльність зводилася переважно до використання рекомендованих зверху нововведень, то зараз вона набуває все більш виборного, дослідницького характеру. Передовий вчитель стає ініціатором інновацій. Це доводить, що процес пішов «знизу».

По-четверте, в умовах ринкових відносин створюється реальна ситуація конкурентної боротьби. Кожен навчальний заклад, щоб вижити, повинен бути конкурентоспроможним [19, с.37].

Формування інноваційної спрямованості передбачає використання певних критеріїв, що дозволяють судити про ефективність того чи іншого

нововведення. Крім новизни, про яку вже йшлося, критеріями інноваційності можна вважати: оптимальність, результативність, можливість творчого застосування інновацій у масовому досвіді [87].

Як зазначалось, у науковій літературі розрізняють поняття «нововведення», «новий засіб» і «інновація», «нововведення». Нововведення – це власне засіб (новий метод, методика, технологія, навчальна програма тощо), а інновація – це процес освоєння цього засобу. У цілому, під інноваційним процесом розуміється комплексна діяльність по створенню (народженню і розробці), освоєнню, використанню і поширенню нововведень.

Зрозуміло, що нововведення пов'язане з оновленням. Словник дає таке тлумачення поняття «новий» – «вперше створений або зроблений, що з'явився або виник нещодавно, замість колишнього, знову відкритий, що відноситься до недавнього минулого або до теперішнього часу, недостатньо знайомий, маловідомий» [4]. Однак не все нове дає завжди і всюди позитивний результат. Це пояснюється рядом причин, які необхідно розглянути. Невірно ототожнювати все нове з прогресивним і сучасним. Далеко не все нове є прогресивним. Прогресивне лише те, що ефективно, незалежно від того, коли виникло. Наприклад, винайдена Я. Каменським ще в XVI столітті класно-урочна система навчання розвивається, модернізується, ще раз демонструючи відносність нового.

Для визначення перспектив грамотного розвитку освіти з позицій педагогічної інноватики за доцільне визначити розуміння ознаки новизни. Тут існують різні думки. Виділяються новизна абсолютна (принципово невідоме нововведення, відсутність аналогів і прототипів) та відносна (місцева, приватна, умовна), псевдоновизна (прожектерство, прагнення зробити не стільки краще, скільки інакше), винахідницькі дрібниці.

Буває, що нове виникає раніше свого часу, тобто народившись, не знаходить визнання, а пізніше, коли дозрівають умови, воно стає непотрібним. Буває, що новий засіб, народившись дуже давно, ставши нормою, не відмирає (хоча і змінюються цілі епохи), а розвивається,

модернізується, багаторазово відтворюється (згадаємо ту ж класно-урочну систему в сучасній школі), ще раз демонструючи відносність нового. Новий засіб вважається більш ефективним, ніж старий, якщо його використання дозволяє отримати більш високі результати оптимальним шляхом, тобто при таких же або менших витратах фізичних, моральних сил, матеріальних ресурсів або часу.

Нове, навіть якщо воно прогресивне, найчастіше пробивало собі дорогу до визнання зі складнощами. Для більшості нововведень і зараз справедливою є влучна фраза, висловлена Й.-В. Гете, про ставлення людей до будь-якої значимої нової ідеї: «... спочатку говорять, що це «нісенітниця»; потім – «а в ній щось є» і, нарешті, коли ідея стає зрозумілою і освоєною, – «а хто цього не знав?» [99, с. 31].

У теоретичній, але особливо в практичній педагогіці гострою, а нерідко і конфліктною є проблема співвідношення інновації та традиції, хоча і та, й інша одночасно необхідні.

Традиція (лат. – tradic) розуміється як стійке явище, існуюче тривалий час, система зв'язків сьогодення з минулим, тобто традиція – це «своєрідна естафета, що забезпечує спадкоємний зв'язок поколінь» [37]. Проблема теоретичного осмислення традицій у вітчизняній педагогіці досить глибоко була розкрита Р. Б. Вендеровською. Сутність цього феномену вона визначає як закон, що фіксує стійкі зв'язки між педагогікою, соціумом та культурою; як історично мінливий «спосіб розвитку людської культури, в тому числі й освіти» [20, с. 29].

У традиції сконцентований перевірений часом досвід, що дозволив попереднім поколінням або групам людей у минулому досягти певного прогресу і закріпився у свідомості людей як якесь позитивне знання. Але традиція, виникнувши з досвіду людського суспільства, безперервно піддається його впливу і своєю незмінною частиною – «ядром» слугує його стійкості, в той час як частина, що змінюється, – «оболонка» сприяє прогресу.

Одним з найсильніших чинників, що впливають на традицію, є ціннісний вибір поколінь. Він, як і зовнішні чинники, призводить до мінливості традиції в двох напрямках – «горизонтальному» і «вертикальному». Перший характеризує зміну традиції в процесі її збагачення, пристосування до нових обставин у суспільстві. Другий – «вертикальний» – відбувається в часі як зміна етапів. У цьому випадку традиція може піддаватися дуже глибоким змінам. Сам процес розвитку традицій можна розглядати як ряд етапів. Спочатку з'являється значуща для особистості або групи людей ідея, потім проходить апробація і реалізація цієї ідеї різними способами, після чого відбувається відбір найбільш підходящого способу, який отримує визнання суспільства. Далі в нього привносяться нові елементи, що не порушують його основу, тобто взаємозв'язок нового і старого забезпечується толерантним ставленням нових поколінь до цінностей минулого. Якщо ж традиція набуває різкої суперечності зі зміненими соціально-культурними умовами, вона або відмирає, або замінюється чимось особливим, яке може згодом стати новою традицією. Можна сказати, що «горизонтальні» і «вертикальні» зміни традиції характеризують дві її найважливіші властивості: переривчастість та перманентність [28].

Педагогічна традиція, як і будь-яка інша, з'являється під впливом соціально-культурних та особистісно-психологічних факторів. Такими факторами є як історично сформовані уявлення в суспільстві про дане питання педагогіки, так і соціокультурне замовлення системи освіти, що є орієнтиром для відбору та спадковості педагогічних уявлень. Підставою для виділення педагогічної традиції може стати будь-який елемент освітнього процесу. Природа педагогічної традиції двоїста: вона суб'єктивна і об'єктивна. Її суб'єктивність обумовлена тим, що вона реалізується через людей і залежить від їх особистісного сприйняття. Її об'єктивність зумовлена історичними особливостями соціально-культурного контексту [28].

Таким чином, традиція має двоїсту сутність. Вона об'єктивна і суб'єктивна, переривана і нескінченна, мінлива і стійка. У її змісті взаємодіє старе і нове. Усе це дозволяє розглядати її як продовження інноватики.

Важливим аспектом даної роботи є історичний аналіз взаємодії традицій та інновацій в галузі освіти. Вихідним етапом в розвитку інституту європейської освіти є навчальні заклади і педагогічна думка Стародавньої Греції. Традиційне навчання у цей історичний період полягало в тому, що учень переймав знання вчителя. Основною освітньою метою було навчання мистецтвам. Завданням школи було вказати істину, завданням педагога – бути зразком, завданням учня – сприйняти знання, скопіювати поведінку вчителя.

Аналізуючи епоху античності, С. С. Аверинцев підкреслював, що шкільництво того періоду набуло космічних розмірів. Історія перетворювалася на педагогічний процес. Життя мало сенс тому, що воно було часом для педагогічної переробки людини. На думку Р. Ю. Юханова та Д. П. Кудрі, християнство довело до можливості завершення античну шкільну традицію, оскільки зміцнило і вдосконалило шлях до буття, але система навчання істотно не змінилася [28].

Еталон виховання епохи Відродження, гуманістична педагогіка – універсальний синтез кращих традицій з новим змістом освіти, була покликана задовольнити потреби економічного розвитку суспільства. На думку Головіна О. В., античність надихала людей епохи Відродження, була для них джерелом і зразком творчості. Наприкінці XVII століття розпочалося руйнування традиційної культури, а в XIX столітті вона вже помітно втратила свою цілісність. Не ставлячи перед собою завдання детального аналізу еволюції освітніх систем з найдавніших часів, відзначимо, що в будь-яку епоху традиції переробляли, переосмислювали і застосовували відповідно до власних цілей, зберігалася лише те, що відповідало укладу та культурі суспільства в даний період [28].

У контексті сказаного важливим є те, що деякі елементи старої традиційної системи виживають, пристосовуючись до нових обставин, змінюючи свої функції або входячи до нової системи в якості елементів. Так, введена згідно статутом 1828 року система наглядачів в гімназіях Російської імперії, до складну якої входили й українські землі, проіснувала деякий час і була скасована, але її елементи увійшли до інституту класного керівництва.

З розвитком суспільства все нові об'єкти втягуються в практичну діяльність людей. Сформовані на тому чи іншому етапі традиції обмежені рамками минулої практики. Але обставини змінюються, і неминуче виникає питання, якою мірою традиційні засоби можуть відповідати новим потребам суспільства. Їх здатна вирішити лише новаторська діяльність. Інновація в поведінці, прийнята якоюсь групою людей, спочатку рутинізується, тобто стає звичною, потім поступово перетворюється на традицію. Однак протягом багатьох поколінь можуть утримуватися і затверджуватися лише такі традиції, які відповідають умовам життя, певному менталітету суспільства. Так, і в Україні, і в країнах Заходу тілесні покарання в школах існували до того часу, доки в основі навчання лежало насильство. З розвитком суспільства зростала цінність людини як особистості, що призвело до відмови від тілесних покарань. Функцію покарання виконувала оцінка, але у неї є й інша функція – заохочення. З посиленням гуманістичного спрямування освіти постало питання про співвідношення між цими двома функціями оцінки і на перше місце все більше почало виходити заохочення [28].

Не можна говорити про традиції як про щось міцне і незмінне, насправді навколо йде безперервний процес зміни і перетворення одних традицій і відмирання інших, перетворення деяких інновацій у традиції. У цьому і полягає основна логіка взаємодії традицій та інновацій.

Необхідно підкреслити існування зворотного зв'язку між традиціями і суспільством. Одні традиції перетворюються в інновації, інші

залишаються незмінними, треті зникають, оскільки вони не узгоджуються з новим середовищем. Іншими словами, зворотний зв'язок служить критерієм плідності традицій. Якщо зазначений механізм встановив нежиттєвість тієї чи іншої традиції, то в суспільстві бере верх інноваційна тенденція.

Таким чином, поняття «традиція» і «інновація» діалектично взаємопов'язані. Традиція існує як база для інновацій, а інновація є основою для зародження традиції.

У теоретичній, а особливо практичній педагогіці, нерідко конфліктною є проблема співвідношення традиції-норми та інновації. Норма зберігає існуюче, інноваційна діяльність його змінює. Їх рухлива взаємодія уможливує одночасне існування, функціонування і розвиток.

Відомо кілька способів підвищення сприйнятливості норми до нововведень:

- раціоналізація норми;
- зіставлення норми з потребою;
- виведення інновації з норми [99, с.224].

Традиційна діяльність найкраще здійснюється в безпроблемній, внутрішньо зрозумілій ситуації, інноваційна – лише в проблемній (творчій). Традиційна культура – це культура, що історично розвивається. Процес розвитку традиції – перехід в нове. Однак усе це відбувається лише тоді, коли саме нове перебуває під впливом традицій, пов'язане з ними, а не є стихійним. Будь-яка нація, яка дбає про самозбереження, здатна регулювати появу нових пластів культури в своєму середовищі.

Вітчизняна філософська і релігійна думка, народна самосвідомість в цілому традиційно відстоювали пріоритет духовного над матеріальним і намагалися, перш за все, досягти гармонії духовного і душевного світів людини. Українська освіта і просвіта спочатку слідували за цією тенденцією. Патристика (Василь Великий, Григорій Ниський, Іоан Дамаський) проповідувала на Русі «взаємне спілкування і

людинолюбство», зміцненню яких, з точки зору згаданих авторів, найкраще сприяють «словесні науки» – граматики, риторика, філософія. Але в той же час для другої половини ХХ століття в світовій і вітчизняній шкільній освіті характерними стають дві протиборчі тенденції, які все більш чітко вимальовуються: одна на збереження пріоритету духовності та гармонії, інша – на пріоритет знань – позитивізм. Але «позитивістськи» налаштований розум не здатний створити систему освіти, орієнтовану на людину, а проектує таку, в якій зміст освіти як засіб домінує над метою – розвитком людини. Для виховання підростаючого покоління, очевидно, повинна бути знайдена така основа, яка дозволяла б спиратися на досягнуте і гнучко реагувати на нові освітні тенденції [28].

І. Д. Лушніков пропонує скористатися ціннісно-антропологічним підходом, що полягає в наступному:

- індивідуум має природні задатки для поліаспектного, але при цьому цілісного розвитку;
- індивідуум є похідним часу і людської цивілізації, етногенезу, державного устрою, сімейно-побутової культури, особистісного прояву.

Такий підхід дає можливість визначити систему людських цінностей, яку необхідно покласти в духовну основу сучасної освіти. Ця система повинна включати в себе цінності: особистісні; сімейні; державні; національні; загальнолюдські.

Очевидно, що такий підхід може стати основою для аналізу розвитку освіти і нових ідей, що виникають в ньому [28].

Одними з ключових понять, необхідних для аналізу розвитку шкільної освіти в Україні, є такі поняття як «педагогічна інновація» і «інноваційна ідея».

Педагогічна інновація – нововведення в педагогічну діяльність, зміна в змісті і технології навчання і виховання, яке має на меті підвищення їх ефективності [90, с.8]. В. І. Слободчиков під педагогічної інновацією

розуміють «зміни, спрямовані на розвиток і поліпшення якості освіти майбутніх вчителів» [90, с. 11].

Грецьке слово «ідея» – уявлення, прототип. Ідея є своєрідним вододілом між двома стадіями накопичення думок. Перша стадія накопичення думок, що інтуїтивно виникають, завершується заміною їх однією думкою про перетворення – ідеєю. Вона перериває процес накопичення думок. Безліч малоцінних, нетривких, випадкових думок замінюються однією великою думкою. Відбувається стрибок.

У педагогічній науці і практиці термін «ідея» зустрічається в поєднанні зі словом «інноваційна». Це вдале поєднання, оскільки посилює і поглиблює значення кожної складової. Інноваційна педагогічна ідея – це початок формування теорії.

Аналізуючи процес становлення і розвитку інноваційної педагогічної ідеї, Н. Л. Коршунова [55] виокремлює п'ять ступенів:

- дотеоретичний щабель або протоідея, коли педагогічна дійсність визначена лише чуттєвим чином;
- нижчий теоретичний щабель. На цій стадії педагогічну ідею можна розглядати як елемент теорії, її прототип;
- вищий теоретичний щабель у розвитку ідеї – конкретизація;
- на четвертому нормативному ступені можливе проектування освіти;
- на п'ятому технологічному ступені розробляються спеціальні матеріали для вчителів (методичні розробки, рекомендації, вказівки тощо), у яких наукові концепції і методичні положення узгоджуються з нормативними вимогами [55, с. 12].

Будь-якій педагогічній теорії передуює поява інноваційної ідеї. Щоб конкретизувати наскрізну матричну характеристику інноваційної педагогічної ідеї (орієнтація на практику), Н. Л. Коршунова аналізує деякі ідеї з тих, що отримали істотне теоретичне опрацювання та істотну апробацію.

Вона розподіляє ці ідеї на два типи:

- містять «емпіричні та теоретичні описи педагогічної практики, отримані на основі її пізнання і перетворення», наприклад, ідея всебічно і гармонійно розвиненої особистості;
- включають окрім теоретичного та емпіричного змісту соціопрактичний, який вказує на область і межі можливої реалізації ідеї, наприклад, ідея класно-урочної системи [55, с. 12-13].

У іншому випадку вказуються однаковий вік учнів, однаковий рівень розвитку, тривалість навчальних занять, кількість учнів у класі. Однак і тут не враховуються соціальне походження учнів, індивідуальні та групові психологічні відмінності, запити та очікування батьків та їхніх дітей.

Можна погодитися з Н. Л. Коршуною в тому, що практико-орієнтованою педагогічна теорія стане лише тоді, коли ідея, закладена в її основу, буде включати в себе окрім емпіричних і теоретичних описів педагогічної дійсності соціопрактичний зміст. Наприклад, характеристики суб'єктів педагогічної діяльності – соціальне походження учнів, вік вчителів, рівень їх майстерності, психологічні характеристики педагогів і школярів, категорії викладачів, здатних до сприйняття і прийняття даної ідеї, регіональні, культурно-історичні характеристики, соціальні, педагогічні, матеріальні та інші умови навчання і виховання. Соціопрактичні аспекти інноваційної ідеї допомагають встановити межі її застосованості, пояснити причини невдач у реалізації тих чи інших педагогічних ідей, пояснити, як з невеликої кількості досить загальних уявлень складається різноманіття педагогічної практики [28].

У шкільній практиці поняття «традиція» дуже стійко і для керівників освітніх установ так само привабливе, як і поняття «інновація». Норма зберігає існуюче, інноваційна діяльність його змінює. Їх рухлива взаємодія уможливорює одночасне існування і функціонування, і розвитку.

Дослідниками описані варіанти взаємодії інновацій і традицій: вони коливаються від сприйняття нового як патології до перетворення норми на забобони. Нововведення може виражати як відхилення від традиції, її

порушення, так і незвичайне вживання. Відомо кілька способів підвищення сприйнятливості традиції до нововведень – це може бути раціоналізація традиції, зіставлення традиції з потребою, виведення інновації з традицією.

Необхідно визначити і розглянути позитивні та негативні сторони інновацій, що дозволить пояснити – чому інновації знаходяться в таких складних, суперечливих відносинах з традиціями в рамках освітнього процесу [20, с.32].

Інновації в найзагальнішому сенсі є виробництво нових та значущих ідей і впровадження цих ідей в життя суспільства. Освітні традиції ж, також в найзагальнішому сенсі слова, є передачею вже існуючих ідей (знань), по-перше, від покоління до покоління, і, по-друге, від інститутів, що спеціалізуються на виробництві знання, до народу, мас, «низів», людей, що не спеціалізуються на виробництві знання.

З цих загальних визначень зрозуміло, що ці два соціальні інститути, а саме – інновації та освіта – звичайно ж, мають щось спільне. Інновації включають в себе «впровадження» новацій, тобто їх «поширення в народі». У цьому плані інновації – це і є освіта. Але лише в цьому плані. Найсуттєвіше – це внутрішній конфлікт освіти і інновації або точніше – інститутів інновації та освіти. Інститут освіти за своєю суттю є консервативним. Щоб транслювати знання, необхідно досягнути його певної стабільності. Знання транслюється лише тоді, якщо воно є незмінним. Не можна транслювати знання, якщо воно нестійке, якщо особа не вірить, що це знання «залишиться» назавжди.

Інститут освіти консервативний як і саме суспільство в цілому. Власне суспільство, громадський порядок, громадська структура, з одного боку, і інститут освіти, взятий в широкому сенсі слова, тобто який включає не лише формальну, а й інформальну освіту, з іншого боку, це одне і теж. Інститут освіти – це суспільство в динаміці. Суспільство, взяте історично, тобто в своєму розвитку, постає як трансляція знання. Тому, коли в системі

освіти з'являється людина, яка хоче зробити інакше, не так, як було, яка хоче зробити щось нове, то система освіти приймає його в багнети [37] У той же час інститут інновацій (тобто корпус винахідників, новаторів, раціоналізаторів, існуючі тут норми) завжди схильний дистанціюватися від інституту освіти.

Система освіти повинна бути терпимою по відношенню до новаторів. Це не просто зробити, адже терпимість легко вироджується в потурання. Очевидно, що система освіти, яка у нас зараз склалася в школі, аж надто терпима. Складність завдання в тому, щоб організувати терпимість без потурання. Але і новатори повинні з розумінням ставитися до консерватизму суспільства, до традицій системи освіти.

Таким чином, на основі аналізу традицій та інновацій, проведеного з урахуванням розвитку в часі, в залежності від конкретних обставин розвитку українського суспільства, можемо констатувати, що поняття «традиція» і «інновація» діалектично взаємопов'язані; традиція існує як база для інновації, а інновація є основою для зародження традиції.

Разом з тим, варто враховувати, що, з одного боку, будь-який інноваційний процес у системі освіти неминуче вносить у ситуації втілення незворотні деструктурні зміни в усталене соціально-педагогічне середовище, проблематизуючи його, що в подальшому призводить до руйнації цілісних уявлень про природу освітніх процесів, їх керованість. З іншого боку, будь-яка освітня інновація має тенденцію перетворюватися в стереотип мислення і практичної дії. У цьому розумінні вона приречена на рутинізацію, тобто перехід до педагогічного стереотипу – бар'єра на шляху реалізації прогресивних освітніх інновацій.

2.2. Специфіка впровадження інноваційних процесів в освіті

Основою й сутнісною категорійною ознакою інновації, що визначає її природу, є творення й реалізація нового. Згідно з позицією Н. Р. Юсуфбекової, "інновація" має означати все, що пов'язане з процесами створення, дослідження нового в системі освіти та його опанування в практиці [108]. Л. І. Даниленко підкреслює, що інновація в освіті також є не лише кінцевим продуктом застосування новизни у навчально-виховному й управлінському процесах з метою зміни суб'єкта та об'єктів управління й отримання економічного, соціального, екологічного та іншого ефекту, а й процедурою їхнього постійного оновлення [36, с. 128].

Розглядаючи систему основних понять педагогічної інноватики, Н. Р. Юсуфбекова виокремлює три блоки в структурі інноваційних процесів в системі освіти [108]. Перший блок – блок створення нового в педагогіці. Тут розглядаються такі категорії, як нове в педагогіці, класифікація педагогічних нововведень, умови створення нового, критерії новизни, міра готовності нового до його освоєння та використання, традиції і новаторство, етапи створення нового в педагогіці, творці нового. По суті, це розробка категоріального поля теорії нового в педагогіці, ці поняття вивчає педагогічна неологія.

Другий блок – блок сприйняття, освоєння та оцінки нового: педагогічне співтовариство, оцінка та різновиди процесів освоєння нового, консерватори і новатори в педагогіці, інноваційне середовище, готовність педагогічного співтовариства до сприйняття й оцінки нового. Ці поняття вивчає педагогічна аксіологія.

Третій блок – блок використання та застосування нового. У даному блоці вивчаються закономірності та різновиди впровадження, використання і застосування нового. Цей блок, пов'язаний з вченням про впровадження, має назву педагогічна праксеологія [108, с.51].

Зазначимо, що інноваційні процеси в освіті розглядаються у літературі як цілеспрямована організація творення, упровадження та поширення нового (змісту, форми, методу, засобу, елементу тощо) з метою змін в освітньому середовищі (навчального закладу, освітнього регіону, держави) та переходу освіти в систему нової якості. Вони визначаються рядом факторів: утвердженою на державному рівні інноваційною політикою в освіті; інноваційного потенціалу педагогів; використання педагогічного експерименту як основної форми продукування нововведень; цілеспрямованої організації цього процесу на науково-методичній основі; оцінювання результатів інноваційного пошуку та його поширення в освітній практиці [46, с. 81].

Інноваційні процеси в освіті, як і в інших галузях, реалізується поетапно. На інформаційному етапі виявляються можливості змін окремих елементів системи, організаційних структур, змісту, технологій освіти тощо; визначається та аналізується стан функціонування об'єкта змін, ресурсні можливості його забезпечення; формулюється проблема інноваційного пошуку.

Логіко-операційний етап передбачає вироблення та прийняття управлінських рішень на основі формалізації нововведення. Реалізується через пошук та виявлення альтернативи; аналіз очікуваних результатів; добір діагностичних методик.

Організаційний етап забезпечує вплив на об'єкт змін з метою добору та розстановки педагогічних кадрів, доведення завдань до безпосередніх виконавців, координацію інноваційних процесів на етапах впровадження нововведення, здійснення контролю та оцінювання.

Управлінська рефлексія здійснюється через апробацію нововведення; забезпечення інформаційного супроводу інноваційної діяльності; діагностування поточних та кінцевих результатів, які узгоджуються з метою інноваційного пошуку. Отримання інноваційного продукту переводить процес на рівень поширення нововведення. На продуктивному

етапі результати інноваційного пошуку аналізуються як тенденції подальших змін та прогнозування. Це підтверджує положення про те, що нововведення є процесом циклічним і має здатність постійно оновлюватися [46, с. 83].

Г. В. Лаврентьєв та Н. Б. Лаврентьєва [59] вважають, що класифікація Р. Л. Кричевського, яку вони використовували в своїй роботі, фіксує антиінноваційні бар'єри в умовах вискоефективної соціокультурної та економічної системи західного типу. У вітчизняних установах, на думку О. І. Пригожина [85, с.37], мають місце і «доморощені» причини, зумовлені ментальністю, укладом і традиціями. За спостереженнями дослідників це:

- орієнтація працівників не на досягнення успіху, а на уникнення невдачі;
- страх ризику і труднощів;
- низький рівень прагнень, відсутність інтересу до саморозвитку і самореалізації;
- груба культура спілкування в цілому і низька емпатія у взаєминах зі студентами зокрема;
- відсутність навичок паритетного спілкування;
- прихильність до стереотипів і низька здатність до імпровізацій;
- нерозуміння свого професійного призначення (своєї вчительської місії) і, як наслідок, неповнота самоактуалізації у праці;
- нездатність до багаторівневої рефлексії і, як наслідок, емоційне вигорання через 10-15 років викладацької роботи [85].

Саме ці компоненти в структурі професійної праці педагога (акмеологічні інваріанти), а не лише об'єктивні чи суб'єктивні його характеристики обумовлюють оптимальний творчий потенціал і найвищу продуктивність праці викладача. Сукупною детермінантою творчої активності і прагнення опанувати інноваційно-дослідним стилем професійної діяльності виступає акмеологічна професійна позиція (від

грец. акме – розквіт, акмеологічний – сприяє зростанню і розквіту). Якщо в основу професійної орієнтації викладача покладені соціально значущі цінності, а педагогічна діяльність прийнята ним у якості життєво важливого пріоритету (а не як настирлива необхідність чи результат випадкового вибору долі), якщо його практичні дії, прийоми та операції є втіленням сучасної професійної культури, кращих традицій педагогічної науки, то така позиція акумулює інтереси і суспільства, і учня та студента. Така позиція може вважатися оптимальною, оскільки саме вона стимулює та каталізує найвищу продуктивність професійної діяльності викладача і розгортає його в сторону позитивних інновацій [61].

Інноваційна діяльність потребує високого рівня професіоналізму педагога, зрілості його особистості, стійкого прагнення до постійного самовдосконалення. Вивчення процесів розвитку особистості в професійній діяльності займається акмеологія, теоретико-методологічні засади якої визначаються сукупністю положень про сутність людини, як суб'єкта цілісного духовного, особистісного, професійного саморозвитку й самовдосконалення [53, с.88].

Проблеми формування акмеологічної моделі сучасного педагога піднімаються в дослідженнях Н. В. Гузій, А. О. Деркача, В. Г. Зазикіна, О. А. Дубасенюк, В. М. Максимової, С. С. Пальчевського, Г. С. Сазоненко та ін. На сучасному етапі найбільш розробленими є напрями акмеології, що пов'язані з дослідженням особистісно-професійного розвитку особистості, аналіз результатів якого уможлиблює спрогнозувати розвиток інноваційного потенціалу педагогів. Аналіз основних завдань та методологічних принципів акмеології дозволяє зробити висновок, що внутрішні стимули особистісного й професійного розвитку (прагнення до самоактуалізації й самореалізації, самотрансценденції, смислотворчості, свободи вибору й відповідальності) характеризують зрілість особистості й виступають акмеологічними детермінантами розвитку педагога як суб'єкта інноваційної діяльності.

З акмеологічних позицій професіоналізм інноваційної діяльності – це якісна характеристика, що відображає діалектичну єдність особистісної зрілості й технологічної готовності педагога до створення, освоєння і реалізації інновацій [53, с.93].

Для зміни традиційної освіти на інноваційну в Україні є всі передумови:

- 1) суспільний попит та попит певних прогресивних верств суспільства;
- 2) концептуальні та соціально-філософські напрацювання нової освітньої парадигми;
- 3) опис методології діяльності як інструменту перекладу філософських постулатів у практику освіти;
- 4) наявність величезного передового досвіду педагогів-новаторів;
- 5) розробленість цілого ряду розвиваючих технологій навчання;
- 6) наявність закордонного досвіду перебудови освіти [17].

На нашу думку, педагогічний професіоналізм полягає не у ступені інформованості викладача про способи, форми і методи роботи з учнями, а в готовності викладача як особистості до використання нововведень у навчальному процесі, яка залежить від його акмеологічного потенціалу, або, говорячи словами А. Моріти, творчої активності. Ймовірно, питання про зміну типу освіти потрібно вирішувати на тлі розвитку інноваційних здібностей, але не однієї людини, а цілої нації, на тлі зміни її соціального портрету. Потрібна кардинальна реформа «усієї педагогічної справи» загальнодержавна програма проведення цієї реформи.

Елементами цієї програми повинні стати:

- науково-педагогічна реформа, яка покликана обґрунтувати наукове забезпечення процесу оновлення педагогічної практики; педагогіка потребує нової філософії, нових концепцій тих наук, які так чи інакше причетні до педагогічних процесів;

- системно-соціальна педагогічна реформа, яка означає створення нової соціально-педагогічної інфраструктури; проведення цієї частини реформи зачіпає стратегію суспільного та державного розвитку і залежить від Кабінету Міністрів України;

- практична реформа освітньо - виховних систем, тобто оновлення освіти, навчання і виховання в усіх типах навчальних закладів на основі відповідних програм [27].

Відзначимо, що не лише реформа освіти в цілому, а й впровадження будь-яких педагогічних новацій залежать і від Міністерства освіти і науки України, і від департаментів та управлінь областей, міст, районів та ОТГ, і від керівників усіх типів навчальних закладів, і від вчителів і викладачів шкіл, ПТУ, ліцеїв, коледжів, ЗВО. Очевидно, що все залежить від волі до творчої активності на всіх рівнях суспільства.

Відповідно до розробленої О.В. Хуторським [98] систематики, педагогічні нововведення поділяються на наступні типи і підтипи:

1. По відношенню до структурних елементів освітніх систем: нововведення в цілепокладання, в завданнях, змісті освіти і виховання, формах, методах, прийомах, технологіях навчання, засобах навчання і освіти, системі діагностики, контролі, оцінці результатів тощо.

2. По відношенню до особистісного становлення суб'єктів освіти: в області розвитку певних здібностей учнів та педагогів, сфері розвитку їх знань, умінь, навичок, способів діяльності, компетентностей тощо.

3. По області педагогічного застосування: в навчальному процесі, навчальному курсі, освітній галузі, на рівні системи навчання, на рівні системи освіти, в управлінні освітою.

4. За типами взаємодії учасників педагогічного процесу: в колективному навчанні, груповому навчанні, тьюторстві, репетиторстві, сімейному навчанні тощо.

5. За функціональними можливостями: нововведення-умови (забезпечують оновлення освітнього середовища, соціокультурних умов

тощо), нововведення-продукти (педагогічні засоби, проекти, технології тощо), управлінські нововведення (нові рішення в структурі освітніх систем і управлінських процедурах, що забезпечують їх функціонування).

6. За способами здійснення: планові, систематичні, періодичні, стихійні, спонтанні, випадкові.

7. За масштабністю поширення: в діяльності одного педагога, методичного об'єднання педагогів, школі, групі шкіл, регіоні, на Всеукраїнському рівні, на міжнародному рівні тощо.

8. За соціально-педагогічною значущістю: в освітніх установах певного типу, для конкретних професійно-типологічних груп педагогів.

9. За обсягом новаторських заходів: локальні, масові, глобальні тощо.

10. За ступенем передбачуваних перетворень: коригувальні, модифікучі, модернізуючі, радикальні, революційні.

У запропонованій систематиці одна й та ж інновація може одночасно володіти кількома характеристиками і займати своє місце в різних блоках. Наприклад, освітня рефлексія учнів може виступати нововведенням по відношенню до системи діагностики навчання, розвитку способів діяльності учнів, у навчальному процесі, в колективному навчанні, нововведенням-умовою, періодичним, у старшій профільній школі, локальним, радикальним нововведенням [98, С.132-133]

За визначенням Т. М. Демиденко, «Педагогічні інновації – це нововведення у педагогічних системах та процеси, що їх супроводжують, спрямовані на одержання стійких позитивних результатів, які суттєво поліпшують стан як окремих компонентів, так і систем в цілому й визначають прогресивний напрям їхнього розвитку» [53, с.132].

У Положенні про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності інновації розглядаються як «вперше створені, удосконалені або застосовані освітні, дидактичні, виховні, управлінські системи, їх компоненти, що суттєво поліпшують результати освітньої діяльності» [79].

На думку Н.М. Суртаєвої [94], всі нововведення в школі можна розподілити на три види:

1. Новації, пов'язані зі зміною змісту освіти. До першого типу новацій відносяться всі спроби визначити, чому необхідно вчити сучасних школярів, в якому віці, якої складності необхідно давати навчальний матеріал, який понятійний апарат відповідної наукової галузі вводити на різних етапах навчання.

2. Новації, пов'язані з розробкою і реалізацією нових освітніх технологій. До другого типу слід віднести всі новації, пов'язані з пошуком відповідей на наступні питання: як необхідно вибудовувати навчання, в якій послідовності, які форми, прийоми і методи задіяти і в якому порядку.

Такі інновації забезпечують технологію навчання, стимулюють в учнів різні способи пізнання.

3. Новації, пов'язані зі зміною моделі школи (структурних утворень, управлінських процесів). До третього типу новацій можна віднести будь-які спроби змінити модель управління школою, що склалася, а також створити принципово нову модель школи. Новостворені ліцеї, гімназії, центри освіти, школи-лабораторії покликані адекватно співвіднести нові освітні завдання, наприклад, підготовку учнів, орієнтованих на конкретний заклад вищої освіти, з найбільш ефективною інфраструктурою, управлінськими процесами, функціями структурних підрозділів та їх керівників [94, с.33].

Структура інноваційної діяльності може бути описана в різних аспектах: аксіологічному, рефлексивно - діяльнісному, соціально-психологічному тощо. Аксіологічний підхід до інноваційної діяльності розкриває її з позицій ціннісних установок педагога. У процесі оволодіння нововведенням викладач привласнює загальнолюдські культурно-педагогічні цінності в тій мірі, в якій йому це дозволяє рівень розвитку самосвідомості і глибина внутрішнього світу. Професійна свідомість внутрішньо мотивована, саме вона дозволяє педагогу самовизначитися

щодо впровадження нововведення в навчальний процес. Як показують роботи В. М. Мясичева, С.Л. Рубінштейна, К. А. Абульханової-Славської та інших дослідників, домінуючою аксіологічною функцією в системі педагогічних цінностей є цілі професійно-педагогічної діяльності. Саме цілі інноваційної діяльності (бажання використовувати альтернативні підходи в навчанні й вихованні підопічних; прагнення до самовизначення; зміна себе, подолання перешкод для самореалізації; тяга до професійної свободи) є детермінантою новаторської діяльності вчителя [61].

Модель інноваційної діяльності має розроблятися на основі моделі соціальної взаємодії, яка створена в зарубіжній педагогічній інноватиці (Ю. Вооглайд, Б. Мор, І. Перлакі, Е. Роджерс). Побудова моделі також має враховувати рефлексивно - діяльнісний підхід С. Л. Рубінштейна і О.Л. Леонтьєва. Поєднання цих двох джерел дозволило Л.С. Подимовій запропонувати таку модель інноваційної діяльності вчителя, в якій знайшлося місце всім елементам інноваційного процесу як соціального явища.

Відповідно до вимог Закону України «Про вищу освіту» [156] здійснено чимало інновацій: перехід до ступеневої освіти; підготовка фахівців за новими напрямками; впровадження кредитно-трансферної системи в структуру освітнього процесу; розроблення механізмів залучення студентської молоді до управління навчальним закладом та загальна Стратегія реформування вищої освіти в Україні.

Висновки до другого розділу

Отримані у ході дослідження дані та їх аналіз дозволяють зробити такі висновки:

1. Традиція розуміється як стійке явище, існуюче тривалий час, система зв'язків сьогодення з минулим, тобто традиція – це «своєрідна естафета, що забезпечує спадкоємний зв'язок поколінь». Одним з важливих чинників, що впливають на традицію, є ціннісний вибір поколінь. Він, як і зовнішні чинники, призводить до мінливості традиції в двох напрямках – «горизонтальному» і «вертикальному». Перший характеризує зміну традиції в процесі її збагачення, пристосування до нових обставин у суспільстві. Другий – «вертикальний» – відбувається в часі як зміна етапів. У цьому випадку традиція може піддаватися дуже глибоким змінам. Традиція має двоїсту сутність. Вона об'єктивна і суб'єктивна, дискретна і нескінченна, мінлива і стійка. У її змісті взаємодіє старе і нове. Все це дозволяє розглядати її як продовження інноватики.

2. Інновації в найзагальнішому сенсі є виробництво нових і значущих ідей і впровадження цих ідей в життя суспільства. В освітній практиці поняття «традиція» досить стійке, асоціюється з нормою, яка зберігає існуюче, інноваційна ж діяльність його змінює. Існують різні варіанти взаємодії інновацій і традицій: вони коливаються від сприйняття нового як патології до перетворення норми на забобони. Нововведення може виражати як відхилення від традиції, її порушення, так і незвичайне вживання. Відомо кілька способів підвищення сприйнятливості традиції до нововведень – це може бути раціоналізація традиції, зіставлення традиції з потребою, виведення інновації з традиції.

Не рідко прийняття й упровадження нового супроводжується проявами агресивності, супротиву традиційного середовища. Прагнення педагогів-новаторів змінити усталені норми освітньої діяльності стикаються з серйозними перешкодами й соціально-психологічними

бар'єрами, оскільки впровадження інновацій викликає необхідність змін установок, цінностей, мотивів педагогічної праці.

Інноваційні процеси завжди пов'язані зі змінами в соціальному середовищі, переоцінкою людьми своїх поглядів на вимоги до життя, смислу і стилю професійної діяльності, необхідністю вибудовувати нові моделі виробничих, міжособистісних й міжгрупових відносин. Разом з тим, Інноваційне освітнє середовище визначається динамічністю інноваційної інфраструктури на різних рівнях макро і мікро: суспільства, системи освіти в державі, окремого регіону й навчального закладу.

3. Дослідження педагогічної інноватики носить міждисциплінарний характер, що дозволяє синтезувати теоретичні конструкти з різних наукових сфер для розробки технологій проектування, експертизи, реалізації й моніторингу нововведень в освітній діяльності. Теоретико-методологічні засади інноваційних освітніх процесів обґрунтовуються в контексті загальної стратегії модернізації освіти, прогнозування тенденцій її розвитку. Основними стратегічними напрямками досліджень у цьому плані стає обґрунтування нової парадигми освіти, зміни її пріоритетів, гуманізації та гуманітаризації цінностей, цілей, змісту й форм діяльності навчальних закладів.

РОЗДІЛ 3

ПОЗИТИВНІ ТА НЕГАТИВНІ АСПЕКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СИСТЕМІ ОСВІТИ

Утвердження пріоритету інноваційного розвитку освіти ґрунтується на модернізації всіх складових системи (змісту, педагогічних технологій, оцінювання навчальних досягнень студентів/ учнів, підготовки педагогічних кадрів, управління, фінансування тощо); нормативному забезпеченні інноваційної політики галузі; формуванні інфраструктур, які підтримують та координують інноваційні процеси. Інноваційний процес за своїми функціями й змістом є поліструктурним. В залежності від вихідних критеріїв виокремлюють діяльнісну, суб'єктну, рівневу, змістову, управлінську, організаційну структуру інноваційного процесу [112].

Зазначимо, таким чином, що розширення сфери інформаційної діяльності змінює професійну кваліфікацію, освітню структуру, характер праці. Це спричиняє ускладнення всієї діяльності людини, формування складних систем соціальних взаємодій, появу нових форм соціальної діяльності, зокрема електронна комерція, телемедицина, в нашому контексті, дистанційна освіта, тощо

Інноваційна спрямованість роботи вчителів визначається критеріями педагогічних інновацій, до яких належать: а) новизна, що дає змогу визначити рівень новизни досвіду. Розрізняють абсолютний, локально-абсолютний, умовний, суб'єктивний рівні новизни; б) оптимальність, який сприяє досягненню високих результатів за найменших витрат часу фізичних, розумових сил; в) результативність та ефективність, що означає певну стійкість позитивних результатів у діяльності вчителя; г) можливість творчого застосування в масовому досвіді, що передбачає придатність апробованого досвіду для масового впровадження в загальноосвітніх закладах [87].

Формування інноваційного освітнього середовища постає як сучасна освітня революція інформаційного суспільства [105, с.8]. Нововведення в строгому значенні розглядаються як сплановані і цілеспрямовані, а тому ставлення до них (прийняття / неприйняття, активна участь / супротив) може вивчатися в поняттях соціально – настановчої готовності і особистої схильності до сприйняття нового. Перелік факторів, що виявляють негативне чи позитивне ставлення до інновацій в професійній діяльності численний, ми виділимо показові, на нашу думку. Серед них – фактор збільшення заробітної плати / зменшення; розширення прав / обмеження; покращення свого статусу / пониження; розширення можливостей для самореалізації / обмеження, тощо.

Про позитивний зміст і наслідки інноваційної діяльності написано багато, більше того, інновація, як правило, асоціюється з прогресом, новизною, що, здавалось би, не може мати негативних аспектів. В даному дослідженні ми зосередимось на теоретичному осмисленні суперечливих і негативних проявів інноваційних здобутків.

Зауважимо, що інформаційний простір радикально трансформує систему освіти, змінюється не тільки засоби отримання знань (чи інформації?), але й їх зміст і характер. Ці процеси відкривають не тільки нові можливості індивідуальних пізнавальних пошуків, але й виявляють їх суперечливість. Зокрема, йдеться про суперечливість відношень знання – інформація, розуміння – оперування, особистісна осмисленість і системна функціональність. Саме тому на наш погляд, завданням є не стільки дослідження технологічних процесів, скільки аналіз їх суперечливого проявлення і впливу не тільки на освітні процеси (зміст курсів, методики викладання, організація освітнього простору, статус викладача, тощо), але й на форми соціальних зв'язків і ціннісні пріоритети.

Тобто, реалізація інновацій у навчальних закладах пов'язана з комплексом суперечностей, серед них:

– між актуальною соціальною потребою модернізації системи освіти, обумовленою світовими інтеграційними процесами та нерозробленістю теоретико-методологічних і технологічних засад реалізації інновацій у навчальних закладах;

– між об'єктивною необхідністю переходу навчальних закладів на стратегічно-системний рівень інноваційної діяльності та недостатністю ресурсів інноваційного потенціалу для системних нововведень;

– між запитом освітян на всебічне забезпечення інноваційної діяльності та нерозробленістю технологій експертизи, проектування, реалізації, моніторингу нововведень;

– між провідною роллю викладачів /вчителів як основних суб'єктів, ініціаторів і реалізаторів інновацій та недостатнім рівнем їхньої інноваційної компетентності й відсутністю системи її розвитку [53, с.9].

Говорячи сьогодні про освітні інновації, перш за все, йдеться про широке впровадження інформаційних технологій. Ці процеси дійсно розширюють освітні можливості не тільки в плані доступу до інформації, але й створення сприятливого освітнього середовища, уможлиблюють академічну мобільність (внутрішню і зовнішню) до того ж як для студентів, так і для викладачів, спонукаючи їх до активного саморозвитку.

Інноваційні технології відкривають нові мотиваційні можливості, а їх ресурс інформації просто безмежний для різноманітного конструювання контенту. Це дозволяє навіть в консервативні методики класноурочної системи вливати нове наповнення цікавих аудіо-лекцій з мережі і живі посилання на співзвучні курси, використовувати відеоматеріали, вибірково і цілеспрямовано підбирати і систематизовано пропонувати потрібні тексти чи їх фрагменти, уникаючи «непродуктивних трудовитрат» з боку студента. Це безумовно ефективно, але сам студент не навчається опрацьовувати інформацію, структурувати її, вибирати суттєве, узагальнювати, тощо. Виходить, що «непродуктивні трудовитрат» є

необхідною складовою навчання. Тобто, навіть вказані моменти мають зворотній бік, який яскраво демонструє вимушене дистанційне навчання.

З одного боку, прекрасні можливості дистанційної освіти дозволяють працювати у віртуальному просторі й віртуальному часі, не витрачаючи їх на низку узгоджень (розкладу подій, аудиторій). Але разом з тим, зникає освітній час, як модус особливої напруженої спрямованості та зібраної концентрації на проблемі. Зникає і освітній простір, втрачається дух освітнього закладу, сповнений наукового ентузіазму, а залишається чиста функціональність. Зникає жива бесіда і усна активність спілкування змінюється конструюванням електронних текстів, вони складаються ножицями як набори пазлів у потрібну картинку. Зникає можливість колективної творчості, поглиблюючи автономію відокремленості та багато інших непомітних у реальній дійсності речей [95, с.188].

Такий тип організації освітнього простору привчає до функціонування в режимі виконання програм самих різних рівнів, включаючи програми освітні, саморозвитку, особистісного і кар'єрного зростання. Відкривають можливості ефективної функціональності, активування конкретних ролевих ігр за програмою виконання відповідних задач. Так, програма «викладач» має забезпечити необхідне навчальне середовище, яке спонукатиме до роботи за певним стандартом, що можна виміряти кількісно (кількість відвіданих / пропущених занять, кількість зданих завдань, кількість правильних відповідей, тощо). Задається алгоритм дії, який не передбачає думання, пошук варіантів – альтернатив. Відповідно, програма «студент» успішно проходить змістовне наповнення (отримує інформацію) і набуває системно відформатований досвід [95, с.190].

Як зазначає І.Усанов у статті «Філософія інноваційних трансформацій в освіті», «викладач перетворюється в методичкового маніпулятора з основним завданням примушування до імітації пізнання і функціями наглядача за процесами інформаційної загрузки. Його функція полягає у сприянні проходженню студентського потоку крізь потік інформаційний і підтримка

системної узгодженості на максимально ефективному рівні. Традиційна роль вчителя-наставника двоїться на наставника-наглядача і провідника - сталкера, який сам постійно ризикує «не відповідати вимогам системи» [95]. Оскільки знання більше не витікає з проблемності особистісного буття і не є внутрішнім запитанням, на яке учень шукає відповіді, то і традиційні відносини вчитель-учень зазнають доцільних переверзій, як уже зазначалось. Запитальна активність належить викладачу, на що учень пропонує варіації репродуктивних відповідей, попередньо йому ж і запропонованих.

Сьогодні стає майже неможливим один з пануючих ще недавно стереотипів освіти – отримання системних знань. Горизонти стали настільки широкими, а глибини настільки глибокими, що вони вже давно створюють світ за межами людських можливостей. Більшість знань не є необхідністю (не мають безпосереднього практичного значення) для людського існування, вони перетворюються на інформацію – безособистісний потік знаків. Як зазначають експерти, кількість інформації у світі подвоюється протягом кількох місяців, вона зростає лавиноподібно і не підлягає контролю, існуючи за власними законами. Якщо знання оцінювалося в категоріях істинне / хибне, то інформація оцінюється в категоріях вигідна / невигідна. В результаті відбувається відділення науковості від істинності, а студентами все частіше керує не прагнення до істинного знання, а до вигідного.

Стереотип „володіння знанням” змінюється вмінням оперувати з інформацією. Більш інформована людина – це не та, яка більше знає, а та, що приймає участь в більшій кількості комунікацій, за словами Д.Іванова. В інформаційно – віртуальному просторі змінюються не тільки засоби подачі інформації, але й форми її сприйняття. Віртуальна реальність особливе кліпово – контекстуальне і асоціативне сприйняття, яке орієнтоване тільки на пошук правильної відповіді у світі, де уже усе відомо, потрібно тільки правильно зорієнтуватися. Достатньо розгадати алгоритм, а далі справа техніки. Отримуємо дивний парадокс: росте ерудованість, широта

проінформованості, але зменшується знання, його глибина і осмисленість [97, с.46].

Стереотип „чим більше, тим краще” (кількість прослуханих лекцій, законспектованих підручників, відвіданих занять, написаних статей, захищених дисертацій і т.п.) в інформаційному полі також набуває не передбачуваних мутацій. В безкінечному потоці інформації тільки одиниці справляються з програмним навантаженням, а сотні змушені хоча б імітувати свою включеність в них. Парадокс полягає в тому, що така симуляція сприяє відповідному форматуванню свідомості, стилю мислення (чи його відсутності). Такі перверзії змінюють класичне завдання „пізнай себе” на “мистецтво управління собою”, бажаним результатом чого має стати креативний професіонал, навчений алгоритмам функціонування та самореалізацію, які оцінюються кількістю сертифікатів, фінансовими атрибутами успішності, тощо [96, с.152].

Узагальнюючи даний аналіз, можна виділити ряд ризиків, що виникають в процесі інноваційної трансформації освітнього простору, зокрема, широке впровадження інформаційних технологій. А.Давидовський підкреслює, що «результатом віртуалізації вищої освіти є не тільки створення нових «сміслових просторів» і способів пізнання світу і технологій навчання, але також загроза підміни адекватних уявлень про об'єкти, процеси і явища об'єктивної дійсності їх інформаційними образами (симулякрами). До того ж технології віртуальної освіти мають високий потенціал маніпулятивного впливу на свідомість людини» (33, с.56).

І хоча формування віртуального освітнього простору на основі віртуальних засобів навчання і мережевого підходу, безумовно, має ряд значних переваг, але разом з тим, дослідники виділяють певні педагогічні, психолого-педагогічні і соціально-педагогічні ризики. А.Давидовський називає їх «синдроми» і виділяє наступні вісім:

1) «Jumping-синдром» – відволікання і переключення уваги на сторонні, малоактуальні, але «яскраві» аспекти учбового матеріалу чи перехід в паралельні предметні чи розважальні інформаційні потоки;

2) «Синдром шаблону» – формування стереотипних шаблонів послідовності операцій мисленевої діяльності – формулювання проблеми (навчальної ситуації), а потім пропозиція готових способів її вирішення на безальтернативній основі (або заданій альтернативі), що закріплюється прикладами;

3) «Синдром симулякра» – фрагментованість психічної картини світу, кліповість свідомості, відсторонення від реальних об'єктів вивчення і підміна їх «образами-симулякрами» під впливом специфічних форм подачі інформації: інфографіки, піктограм, анімованих і кліпових медіатекстів;

4) «Синдром примітиву» – постійне застосування стандартних «навчальних впливів» і технологій, що супроводжується формуванням уявлень про можливість спрощення вирішення не тільки навчальної проблеми, але й життєво - практичної;

5) «Синдром втрати сенсу оцінки» – обумовлений різноманіттям підходів до оцінювання ефективності використання віртуальних освітніх ресурсів; при цьому нівелюється значення оцінки (як негативної, так і позитивної);

6) «Синдром десоціалізації» – віртуалізація освіти призводить до атомізації суб'єктів освітнього процесу, переважно зводячи спілкування між ними до звичайної інформаційної телекомунікації;

7) «Синдром посередності» – переважно освітні Інтернет-ресурси розраховані на користувача середнього рівня, який діє за заданим алгоритмом;

8) «Синдром гіпераксиоматизації освітньої віртуальності» – завищена оцінка можливостей сучасних інформаційно-комунікативних технологій віртуального навчання [33, с.59].

Поясненням впливу змін та їх тенденцій займаються багато дослідників, зокрема польський соціолог повсякденності П. Штомпка [106] розглядає ці питання через прогрес. Аналізуючи уявлення про прогрес він виокремив два різні підходи. Один трактує прогрес як автоматичний процес, що саморозвивається, в якому рушійні сили виносяться за рамки людських можливостей. Цей підхід проголошує необхідність прогресу, який відбувається природним чином. При цьому заохочується пасивне, адаптивне ставлення («поживемо, побачимо»).

Позиція другого підходу полягає в тому, що прогрес розглядається як результат людської діяльності. Виходячи з такого розуміння прогресу, потрібна активна, творча, конструктивна участь людини в цьому процесі [106, с.77]. При цьому виникає запитання, якого агента дій можна вважати прогресивним. Аналізуючи характеристики суб'єкта діяльності, він розділяє їх на дві групи. Одна відображає прагнення людей до соціальних змін, друга визначає, чи будуть люди здатні діяти. П. Штомпка зазначає, що людину можна вважати прогресивною лише в тому випадку, якщо вона поєднує обидві передумови: мотивації і можливості, іншими словами, якщо вона хоче і може діяти. Він підкреслює, що джерело прогресу лежить в необмеженій здатності людини до творення і навченості, в можливості сприймати або створювати нововведення, а також наслідувати і постійно нарощувати загальний багаж знань, майстерності, стратегій, технологій [106, с.278]. Ідея П. Штомпки про те, що кінцева прогресивність «діяча» виявляється в тому, що він не лише стимулює прогрес, але і сам прогресує відображає розуміння людини як суб'єкта соціалізації в умовах інноваційного суспільства

Варто зазначити, що негативне ставлення до інновації разом з тим, может відігравати і позитивну роль. По-перше, воно нерідко перешкоджає проведенню недостатньо продуманих вольових інноваційних рішень, для яких не має умов або які не відповідають вимогам ситуації, є передчасними, а отже і не ефективними. По-друге, психологічний бар'єр

виконує стосовно інноваційного процесу каталізуючу функцію, оскільки активує діяльність ініціаторів нововведення, спонукає їх шукати найбільш прийнятні варіанти чи технології. Разом з цим, активуються і самі виконавці, які зацікавлені / чи не зацікавлені у нововведенні, спонукає їх задуматись над ситуацією, що склалася, і їх роллю в прийнятті тих чи інших рішень. По-третє, ставлення до нововведення завжди виконує індикативну функцію, виявляючи недоліки і в механізмах прийняття рішень, і в самому нововведенні, і у визначенні тенденцій інноваційної діяльності [105, с.12].

Людина в інноваційному суспільстві виступає і об'єктом, коли вона пасивно приймає нові умови і або адаптується до них, або виявляється жертвою несприятливих умов соціалізації. І виступає суб'єктом, займаючи активну позицію або як учасник процесу створення інновації, або як її споживач. Це обумовлює, за словами О.Шимко, О. Подгори [104], ймовірність конфлікту під час введення інновації, що зростає пропорційно масштабності інновацій. Масштабні інновації включають велику кількість людей з різними інтересами в інноваційному процесі, що збільшує частоту конфліктів, крім цього, радикальність інновацій підвищує ймовірність та гостроту конфліктів, до того ж, швидкий процес інновацій, як правило, супроводжується виникненням конфліктогенів.

Різність інтересів обумовлюється тим, що новатори розраховують на покращення організації роботи та особистої життєдіяльності в результаті впровадження інновації, а консерватори побоюються того, що життя і робота стануть гіршими чи ускладняться. Позиція кожної з цих сторін може бути досить обґрунтованою [104].

Як показують дослідження, більшість конфліктів між новаторами і консерваторами (66,4%) відбувається під час здійснення управлінських інновацій, кожен шостий – педагогічних, а кожен десятий – матеріально-технічних інновацій. Найчастіше (65,1%) ці конфлікти виникають на стадії впровадження нововведень.

Як правило, лише 25% співробітників позитивно приймають інновації з самого початку, 50% займають вичікувальну позицію, а інші 25% – пручаються новому. Щоб знизити опір, необхідно залучати співробітників до інноваційної діяльності в тій чи іншій ролі на ранніх етапах процесу.

Класифікацій інновацій за типами досить багато. Говорячи про освітні інноваційні процеси, виділимо організаційно - функціональні інновації (розробка нових організаційних структур і методів ефективного управління) і професійно – компетентнісні (володіння відповідними навичками організації навчального процесу). Часто ці типи інновацій викликають найбільше негативних інноваційних конфліктів чи наслідків, причинами яких можуть бути:

- прагнення установи (навчального закладу) до стабільності;
- непрогнозований вплив змін в одній структурній складовій на зміни в іншій;
- вплив інновацій не лише на формальну структуру установи, а й на неформальну, і, як наслідок цього, негативне налаштування співробітників по відношенню до них [104].

Розкриваючи особливості впровадження освітніх інновацій, варто звернутися до думки Л. Шнейдера [105], який зауважує, що освіта до кінця ХХ століття, з одного боку, стала однією з найважливіших сфер людської діяльності. З іншого боку, бурхливий розвиток сфери освіти супроводжується різким загостренням ситуації в цій сфері. Критичне ставлення до системи освіти виражається у звинуваченнях щодо зниження рівня навчання або його ефективності. На стадії розчарування складається думка, що система освіти не справляється зі своїм завданням, не забезпечує очікуваних від неї економічних і соціальних вигод. Головним питанням інноваційної діяльності в освіті є рівновага між змінами і стабільністю. Реалізація концептуальних положень і практичних напрацювань має сприяти утвердженню поряд із традиційними альтернативних педагогічних концепцій

і систем; формуванню інноваційних способів мислення і діяльності педагогів, становленню навчальних закладів інноваційного типу.

Процес впровадження нововведень складний з психологічної точки зору, що не тільки виявляє проблемність суб'єктивного його сприйняття, але й суперечність його як такого. Б. Багай [9], розглядаючи труднощі фахівця як певну процесуальність, виокремлює наступні його етапи: 1) етап безпричинних труднощів – період, коли людина відчуває складність ситуації, не усвідомлюючи її причини; 2) етап усвідомлення причини і намагання знайти рішення, вихід із ситуації, що склалася; 3) етап ускладнень, його можливість обумовлюється непередбачуваністю результатів і ускладнення пошуку рішення через об'єктивні і суб'єктивні обставини (для цього вже не залишилося сил) [9].

Інноваційність освіти, на думку І.Коновальчука, проявилася, перш за все, у зміні її структури (створення нових інституціональних форм, розвиток мережі навчальних закладів тощо), у корінному перетворенні змісту навчання, у зміні традиційних способів управління освітою, у повороті до особистісно - центрованої спрямованості освіти [53, с. 39].

Вказані суперечності не вичерпують проблем інноваційної діяльності, але актуалізують питання відповідної компетентності викладача. Здатного до такої діяльності. Критерієм підготовленості вчителя до інноваційної діяльності О. Шапран [101] визначила професійну компетентність, яка є сукупністю комунікативних, конструктивних, організаторських умінь та здатності й готовності практично їх використовувати в роботі. За структурою це складне інтегративне утворення, яке охоплює різноманітні якості та властивості особистості: професійно-педагогічну спрямованість, науково-педагогічну свідомість, інноваційну поведінку педагога, творчу активність, самоаналіз власних творчих та інноваційних потенціалів [101, с. 109].

Інноваційна компетентність педагога структурно охоплює зовнішні (мета, засоби, об'єкт, суб'єкт, результат) і внутрішні (мотивація, зміст, операції) компоненти здійснення інноваційної діяльності.

Аналіз досліджень з педагогічної інноватики [34], [40], [51], [53] дозволяє нам виділити найбільш загальні ознаки інноваційної компетентності педагога: особистісна спрямованість на освоєння нового, готовність до змін в способах діяльності, стилі мислення; суб'єктність цілепокладання самореалізації; чіткість професійної позиції, усвідомлення соціальної значимості інновацій, включення у соціальну творчість; здатність до творчого підходу у вирішенні професійних задач, проявляється в його авторській педагогічній системі.

Узагальнюючи опрацьований матеріал, виділимо наступні критерії оцінки інноваційної компетентності педагога:

індивідуальна готовність до дії в стандартних і нестандартних ситуаціях; рівень адаптивності до нових соціальних умов та сучасних вимог професії; володіння системою теоретичних і практичних знань, комплексом умінь; здатність творчо вирішувати професійні задачі, володіння сучасними педагогічними технологіями; рівень усвідомленості педагогом своїх знань, умінь, навичок, можливостей, необхідних для кваліфікованого здійснення інноваційної діяльності; саморефлексія й корекція власної інноваційної діяльності.

Розвиток інноваційної компетентності педагога має розглядатися, зазначає І.Коновальчук, як процес актуалізації його внутрішнього інноваційного потенціалу, активізації потреб і мотивів інноваційної діяльності, розкриття творчих можливостей. Інноваційний потенціал педагога – це сукупність соціокультурних і творчих характеристик його особистості, що виражається в готовності вдосконалювати педагогічну діяльність на основі сучасних методів і технологій [53, с. 318].

Вважаємо, що важлива роль в цих процесах належить освітнім інформаційним мережам, які є інноваційною особистісно орієнтованою навчальною технологією заснованою на педагогіці співробітництва та співтворчості. За орієнтацією на особистісні структури це інформаційно-комунікативна технологія, що спрямована на розвиток у педагогів

когнітивних структур пошуку, сприйняття, оцінки, аналізу, синтезу наукової, методичної інформації, її використання, набуття досвіду взаємодії й співпраці. Вони сприяють встановленню неформальних особистісних ділових зв'язків між учасниками освітнього процесу, спонукають до діалогічності та відкритості.

Таким чином, провідними тенденціями вирішення завдань реалізації освітніх нововведень є організація інноваційного середовища, специфічного за устроєм, різноманітними формами побудови взаємин між суб'єктами інновацій, яке стимулює їх творчу ініціативу, співробітництво, взаєморозуміння, діалог і виступає умовою підвищення їх самостійності у прийнятті рішень, залучення педагогів в управлінські процеси. Це сприятиме і подоланню психологічних бар'єрів, й активізації суб'єктів інноваційної діяльності.

Висновки до третього розділу

Отримані у ході дослідження дані та їх аналіз дозволяють зробити такі висновки.

1. Формування інноваційного освітнього середовища постає як сучасна освітня революція інформаційного суспільства. Інформаційний простір радикально трансформує систему освіти, змінюючи не тільки засоби отримання знань (чи інформації?), але й їх зміст і характер. Ці процеси відкривають не тільки нові можливості індивідуальних пізнавальних пошуків, але й виявляють їх суперечливість. Зокрема, йдеться про суперечливість відношень знання – інформація, розуміння – оперування, особистісна осмисленість і системна функціональність.

2. Реалізація інновацій у навчальних закладах пов'язана з комплексом суперечностей, серед них:

– між актуальною соціальною потребою модернізації системи освіти, обумовленою світовими інтеграційними процесами та нерозробленістю теоретико-методологічних і технологічних засад реалізації інновацій у навчальних закладах;

– між об’єктивною необхідністю переходу навчальних закладів на стратегічно-системний рівень інноваційної діяльності та недостатністю ресурсів інноваційного потенціалу для системних нововведень;

– між запитом освітян на всебічне забезпечення інноваційної діяльності та нерозробленістю технологій експертизи, проектування, реалізації, моніторингу нововведень;

– між провідною роллю викладачів /вчителів як основних суб’єктів, ініціаторів і реалізаторів інновацій та недостатнім рівнем їхньої інноваційної компетентності й відсутністю системи її розвитку (Дис., с.9)

3. Інноваційні технології відкривають нові мотиваційні можливості, а їх ресурс інформації просто безмежний для різноманітного конструювання контенту. Це дозволяє навіть в консервативні методики класноурочної системи вливати нове змістовне наповнення. Основними перевагами застосування інноваційних технологій у галузі освіти є: активізація пізнавальної діяльності студентів (за умови їх попередньої мотивації до навчання), вироблення ряду якостей: гнучкості мислення, самостійності думки та здатності до адаптації та вміння працювати в команді; створення сприятливого освітнього середовища, яке спонукає до активізації пізнавальної діяльності та уможливорює академічну мобільність (внутрішню і зовнішню) і для студентів, і для викладачів та ін.

4. Негативне ставлення до інновації разом з тим, може відігравати і позитивну роль. По-перше, воно нерідко перешкоджає проведенню недостатньо продуманих вольових інноваційних рішень, для яких не має умов або які не відповідають вимогам ситуації, є передчасними, а отже і не ефективними. По-друге, психологічний бар’єр виконує стосовно інноваційного процесу каталізуючу функцію, оскільки активує діяльність

ініціаторів нововведення, спонукає їх шукати найбільш прийнятні варіанти чи технології. Разом з цим, активуються і самі виконавці, які зацікавлені / чи не зацікавлені у нововведенні, спонукає їх задуматись над ситуацією, що склалася, і їх роллю в прийнятті тих чи інших рішень. По-третє, ставлення до нововведення завжди виконує індикативну функцію, виявляючи недоліки і в механізмах прийняття рішень, і в самому нововведенні, і у визначенні тенденцій інноваційної діяльності.

4. Провідними тенденціями вирішення завдань реалізації освітніх нововведень є організація інноваційного середовища, специфічного за устроєм, різноманітними формами побудови взаємин між суб'єктами інновацій, яке стимулює їх творчу ініціативу, співробітництво, взаєморозуміння, діалог і виступає умовою підвищення їх самостійності у прийнятті рішень, залучення педагогів в управлінські процеси. Це сприятиме і подоланню психологічних бар'єрів, й активізації суб'єктів інноваційної діяльності.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У роботі розглянуто теоретико – методологічні підходи до визначення суті інноваційної діяльності, її специфіки в освітній галузі. Формування інноваційного освітнього середовища постає як сучасна освітня революція інформаційного суспільства. Інформаційний простір радикально трансформує систему освіти, змінюючи не тільки засоби отримання знань (чи інформації?), але й їх зміст і характер. Ці процеси відкривають не тільки нові можливості індивідуальних пізнавальних пошуків, але й виявляють їх суперечливість, що було предметом аналізу даного дослідження.

У процесі дослідження реалізовані мета і завдання, що дає змогу зробити висновки і рекомендації.

Перший науковий результат. Уточнено дефініції «інновація» та «педагогічне нововведення», розкрито специфіку впровадження інноваційних процесів в освіті.

На основі узагальнення матеріалу досліджуваної літератури запропоновано тлумачення поняття "інновація" як цілеспрямованого, спеціально організованого, керованого технологічного процесу практичної реалізації суб'єктами інноваційної діяльності нових ідей, теорій, технологій з метою зміни педагогічної системи та переведення її на якісно новий рівень функціонування і результатів.

Категорія "інноваційна діяльність" визначається як метадіяльність, що спрямована на зміну особистісних (потреби, мотиви, цілі, ставлення) і технологічних (методи, засоби) структур суб'єктів нововведень.

«Педагогічне нововведення» – це такий зміст можливих змін педагогічної дійсності, які ведуть до раніше не відомого, стану, результату, який раніше не зустрічався, що розвиває теорію і практику навчання й виховання. Цей зміст може стосуватися педагогічної дійсності в цілому або окремих її складових.

Другий науковий результат. Визначено вплив суб'єктивних чинників та психологічних факторів на інноваційні процеси, які завжди пов'язані зі змінами в соціальному середовищі, переоцінкою людьми своїх поглядів на вимоги до життя, смислу і стилю професійної діяльності, необхідністю вибудовувати нові моделі виробничих, міжособистісних й міжгрупових відносин. «Інновація» відноситься не тільки до створення і розповсюдження новацій, але й до змін у способах діяльності, стилях мислення, які з цим пов'язані. При цьому педагог як суб'єкт інноваційної діяльності виступає основною рушійною силою, ініціатором і реалізатором інновацій.

Дослідження соціально – психологічних чинників інноваційної діяльності показують, що конкретне відношення працівників до нововведення складається з трьох компонентів: пізнавального, емоційного і поведінкового. Психологи виділяють п'ять типів ставлення до нововведення: активно-позитивне, пасивно-позитивне, нейтральне, пасивно-негативне і активно-негативне.

Необхідною умовою таких трансформацій є формування інноваційного типу середовища, що опосередковує інноваційний спосіб життєдіяльності та мислення педагогів і передбачає ціннісно-сміслову єдність та взаємодію його суб'єктів. Концептуальною ідеєю розвитку інноваційного середовища є відкритість до нововведень, позитивне ставлення педагогів до себе як суб'єктів відповідного процесу, формування особливої атмосфери творчого пошуку, корпоративного духу, що сприяє зняттю бар'єрів у сприйнятті та реалізації змін.

Узагальнюючи опрацьований матеріал, можна виділити кілька критеріїв оцінки психологічної готовності педагога до інноваційної діяльності. Серед них: індивідуальна готовність до дії в стандартних і нестандартних ситуаціях; здатність адаптуватися до нових соціальних умов та сучасних вимог професії; володіння системою теоретичних і практичних знань, комплексом умінь; здатність творчо вирішувати професійні задачі,

володіння сучасними педагогічними технологіями; рівень усвідомленості педагогом своїх знань, умінь, навичок, можливостей, необхідних для кваліфікованого здійснення інноваційної діяльності; саморефлексія й корекція власної інноваційної діяльності.

Третій науковий результат. Розглянуто основні документи, які регламентують інноваційну діяльність в Україні. Встановлено, що інноваційна діяльність в Україні загалом і освітня діяльність у сфері освіти зокрема регулюється Законом України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 року № 40-IV, Законом України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» та Положенням про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності, затвердженим наказом Міністерства освіти і науки України 07.11.2000 № 522 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України 11.07.2017 № 994), де розкрито не лише категоріальний апарат та змістове наповнення інноваційної діяльності, а й державне регулювання у сфері інноваційної діяльності, правовий режим інноваційних проектів, продуктів і продукції, інноваційних підприємств та державна реєстрація інноваційних проектів, фінансова підтримка інноваційної діяльності, особливості в оподаткуванні та митному регулюванні інноваційної діяльності, міжнародне співробітництво у сфері інноваційної діяльності.

Четвертий науковий результат. Проаналізована взаємообумовленість традиції та інновації в освітньому процесі. Сучасний освітній простір складається з двох типів педагогічних процесів – інноваційних та традиційних. Педагогічна інновація – це теоретично обґрунтоване, цілеспрямоване і практико-орієнтоване нововведення, в найзагальнішому сенсі інновація є виробництвом нових і значущих ідей і впровадження цих ідей в життя суспільства. В освітній практиці поняття «традиція» досить стійке, асоціюється з нормою, яка зберігає існуюче, інноваційна ж діяльність його змінює. Існують різні варіанти взаємодії

інновацій і традицій: вони коливаються від сприйняття нового як патології до перетворення норми на забобони.

Не рідко прийняття й упровадження нового супроводжується супротивом традиційного середовища. Прагнення педагогів-новаторів змінити усталені норми освітньої діяльності стикаються з серйозними перешкодами й соціально-психологічними бар'єрами, оскільки впровадження інновацій викликає необхідність змін установок, цінностей, мотивів педагогічної праці.

П'ятий науковий результат. З'ясовані позитивні та негативні аспекти впровадження інноваційних технологій в освіті та їх суперечливість.

Реалізація інновацій у навчальних закладах пов'язана з комплексом суперечностей, серед них:

- між актуальною соціальною потребою модернізації системи освіти, обумовленою світовими інтеграційними процесами та нерозробленістю теоретико-методологічних і технологічних засад реалізації інновацій у навчальних закладах;

- між об'єктивною необхідністю переходу навчальних закладів на стратегічно-системний рівень інноваційної діяльності та недостатністю ресурсів інноваційного потенціалу для системних нововведень;

- між запитом освітян на всебічне забезпечення інноваційної діяльності та нерозробленістю технологій експертизи, проектування, реалізації, моніторингу нововведень;

- між провідною роллю викладачів /вчителів як основних суб'єктів, ініціаторів і реалізаторів інновацій та недостатнім рівнем їхньої інноваційної компетентності й відсутністю системи її розвитку.

Дослідження педагогічної інноватики носить міждисциплінарний характер, що дозволяє синтезувати теоретичні конструкти з різних наукових сфер для розробки технологій проектування, експертизи, реалізації й моніторингу нововведень в освітній діяльності. Теоретико-

методологічні засади інноваційних освітніх процесів обґрунтовуються в контексті загальної стратегії модернізації освіти, прогнозування тенденцій її розвитку. Основними стратегічними напрямками досліджень у цьому плані стає обґрунтування нової парадигми освіти, зміни її пріоритетів, гуманізації та гуманітаризації цінностей, цілей, змісту й форм діяльності навчальних закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абасов З.А. Понятийно-терминологический аппарат инновационной педагогической деятельности / З.А. Абасов // Философия образования. – 2006. – №1(15). – С.56 – 62.
2. Агарков С. А. Инновационный менеджмент и государственная инновационная политика / С.А. Агарков, Е.С. Кузнецова, М.О. Грязнова. – М.: Академия Естествознания, 2011. – [Электронный ресурс] – URL: <https://www.monographies.ru/ru/book/view?id=112>
3. Аврамкіна Н. В. Актуальність проблеми формування готовності майбутніх учителів до реалізації мобільних освітніх технологій у сучасній професійній діяльності / Н. В. Аврамкіна // Педагогіка. – Соціум. Наука. Культура. – [Електронний ресурс] – URL: intkonf.org/category/.../1.../pedagogika
4. Академічний тлумачний словник: в 11 т. – [Електронний ресурс] – URL: <http://sum.in.ua/p/6/521/2>.
5. Акмеологічний підхід до визначення сутності педагогічної обдарованості. Акмеологія – наука XXI століття: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конфер. – Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2011. – С.17-22.
6. Андрущенко В. Інформаційні технології в системі інноваційної освіти / В. Андрущенко, А. Олійник // Вища освіта України. – 2008. – № 3. – С. 5–15.
7. Аненков В. Педагогічна інноватика – наука про створення педагогічних нововведень / В. Аненков // Професійна освіта : ціннісні орієнтири сучасності : зб. наук. пр. / за заг. ред. І. А. Зязюна. – Київ ; Харків : НТУ ХП, 2009. – С. 76–83.
8. Алфімов Д.В. Інноваційна освітня система: шляхи відродження / Д.В. Алфімов // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: Збірник

наукових праць / Ред. кол. Л.І.Даниленко та ін. – К.: Логос, 2010. – С. 158-160.

9. Багай Б. М. Інноваційні педагогічні технології у сучасній школі / Б.М. Багай. – Броди, 2016. – [Електронний ресурс] – URL: http://brodyrk.at.ua/navch-met/poch/dop/dopovid_innovacijni_pedagogichni_tekhnologiji.pdf

10. Бачинська Є.М. Механізм формування інноваційного освітнього простору в регіоні // Педагогіка і психологія. – 2007. – № 1(54). – С.79-88.

11. Березюк О.С. Дидактична модель професійної діяльності майбутнього фахівця в умовах інноваційного освітнього простору (технологічний підхід) (II частина): [монографія]. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014.

12. Бех І. Д. Виховання особистості : У 2 кн. : Кн. 2 : Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.

13. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування /Н. М. Бібік //Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – Київ: К.І.С., 2004. – С. 45–50.

14. Блакитна Т. Технологія розвитку: Школа життєтворчості в дії / Т. Блакитна // Завуч. – 2000. – № 3. – С. 14.

15. Богданова І. М. Педагогічна інноватика : навч. посіб. / І. М. Богданова. – Одеса : ТЕС, 2000. – 148 с.

16. Болюбаш Я. Реформування педагогічної освіти: концептуальні засади / Я. Болюбаш // Рідна школа. – 1999. – № 1. – С. 3-4.

17. Бондаренко О.В. Современные инновационные технологии в образовании / О.В. Бондаренко // Электронный журнал «РОНО». – Выпуск 16 (сентябрь 2012). – [Электронный ресурс] – URL: https://www.sites.google.com/a/shko.la/ejrono_1/vypuski-zurnala/vypusk-16-

sentabr-2012/innovacii-poiski-i-issledovania/sovremennye-innovacionnye-tehnologii-v-obrazovanii

18. Буркова Л. Технології в освіті / Л. Буркова // Рідна школа. – 2001. – № 2. – С. 18-19.

19. Василенко Н. В. Підготовка керівників загальноосвітніх навчальних закладів до інноваційної діяльності : [монографія] / Н. В. Василенко. – Вінниця : ПП «ТД «Едельвейс і К», 2010. – 224 с.

20. Вендеровская Р. Б. Традиции как аксиологическая проблема в истории образования / Р. Б. Вендеровская. // Аксиологические аспекты историко-педагогического обоснования, стратегии отечественного образования. – М. : Просвещение, 1994. – С. 29 – 40.

21. Вітвицька С. С., Андрійчук Н. М. Основи педагогіки вищої школи: білінгв. посіб. для студ. ВНЗ. Житомир, Житомир. держ. ун-т ім. І. Франка, 2013.

22. Вітвицька С. С. Педагогічні інновації: проблеми, досвід, перспективи / С. С. Вітвицька // Ruch pedagogiczny Uz'sza szkol'a Pedagogiczna ZNP. – Warszawa, 2009. – № 5–6. – С. 87–93.

23. Вітвицька С. С. Підготовка магістрів до інноваційної педагогічної діяльності / С. С. Вітвицька // Збірник наукових праць військового інституту Київського Національного університета імені Тараса Шевченка. – К. : ВІКНУ, 2010. – Вип. № 25. – С. 172 – 180.

24. Волик Л. Генезис стану готовності педагогів до інноваційної діяльності / Л. Волик // Витоки педагогічної майстерності. – 2012. – Вип. 9. – С. 34 – 43.

25. Гаврилюк О. Нові технології навчання – ефективний шлях забезпечення високої кваліфікації спеціалістів / О. Гаврилюк // Рідна школа – 1998. – № 6. – С. 68 – 71.

26. Гавриш І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності :

дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Ірина Володимирівна Гавриш; Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2006. – 579 с.

27. Галімов Ю. А. Комплексний підхід до забезпечення якості підготовки фахівців. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2011. – [Електронний ресурс] – URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/

28. Головин А. В. Диалектика традицій и інновацій в освітанні (сущность и содержание инноваций в системе образования) / А. В. Головин [Электронный ресурс]. – URL: <http://ngmu.ru/cozo/mos/article/pdf.php?id=230>

29. Голубова Г. В. Педагогічні умови розвитку обдарованості студентів. – [Электронный ресурс] – URL: http://www.rusnauka.com/9_NND_2012/Pedagogica/2_105345.doc.htm

30. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.

31. Гуревич Р. С. Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях : навч. посіб. / Р. С. Гуревич. – Київ–Вінниця : ТОВ Планер, 2005. – 366 с.

32. Гуревич Р. С. Інноваційні технології навчання в умовах інформатизації освіти : навч.-мет. пос. / Р. С. Гуревич, М. М. Козяр, М. Ю. Кадемія, Л. С. Шевченко; за ред. член-кор. НАПН України Р. С. Гуревича. – Львів: ЛДУБЖД, 2015. – 396 с.

33. Давыдовский А.Г. Виртуализация высшего образования и ее педагогические риски // Proceedings of the 5th European Conference on Education and Applied Psychology (December 23, 2014). «East West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH. – Vienna. 2014. – С.55 – 61.

34. Даниленко Л. Інноваційна освітня діяльність / Л. Даниленко // Освіта. – 1998. – 5-12 серпня. – С. 4.

35. Даниленко Л. І. Основні проблеми освітньої інноватики в сучасній теорії та практиці / Л. І. Даниленко // Педагогічні інновації : [зб. наук. праць]. – К., 2000. – С. 6 – 12.
36. Даниленко Л. І. Управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх навчальних закладах : [монографія] / Л. І. Даниленко. – К.: Міленіум, 2004. – 358 с.
37. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : підручник / І. М. Дичківська. – [2-ге вид., доповн.]. – К. : Академвидав, 2012. – 352 с.
38. Драйден Г. Революція в навчанні / Г. Драйден, Дж. Вос ; пер. з англ. – Львів : Літопис, 2011. – 544 с.
39. Дубасенюк О.А. Інноваційні освітні технології та методики в системі професійно-педагогічної підготовки / О.А. Дубасенюк // Професійна педагогічна освіта: інноваційні технології та методики: Монографія / За ред. О.А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – С. 14-47. – [Електронний ресурс] – URL: <http://eprints.zu.edu.ua/13363/1Дубасенюк%20О.pdf>
40. Дюков В.М. Педагогическая инноватика / В.М. Дюков, И.Н. Семенов. – Красноярск: Университет, 2007. – 84 с.
41. Загашев И.О. Критическое мышление. Технология развития / И.О. Загашев, С.И. Заир-Бек. – СПб.: Альянс «Дельта», 2003. – 284 с.
42. Заир-Бек С.И. Развитие критического мышления на уроке: Пособие для учителей общеобразоват. учреждений / С. И. Заир-Бек, И. В. Муштавинская. – 2-е изд., дораб. – М. : Просвещение, 2011. – 223 с.
43. Закомірний І. М., Зінченко С. М. Педагогічна діяльність учителів загальноосвітніх навчальних закладів: творчий аспект // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: зб. наук. Праць. – 2015. – 2 (15). – С. 116 – 121.
44. Захар О.Г. Інноваційні педагогічні технології в системі підвищення кваліфікації вчителів. Інноваційні комп'ютерні технології у вищій школі:

матеріали V наук.-пр. конф. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львів. політехніка», 2014. – С. 87 – 93. – [Електронний ресурс] – URL: <www.goo.gl/puUBpf>

45. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : [монографія] / І.А. Зязюн. – Київ – Черкаси : [б.в.], 2008. – 608 с.

46. Інновації у вищій освіті: глосарій термінів і понять / За редакцією І.В. АртЬомова. – Ужгород: ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2015. – 160 с.

47. Інновації в освіті: інтеграція науки і практики: зб. наук.-метод. Праць /за заг. ред. О.А. Дубасенюк. – Житомир: ФОП Левковець, 2014. – 492 с.

48. Истрофилова О.И. Инновационные процессы в образовании: Учебно-методическое пособие / О.И. Истрофилова. – Нижневартовск: Изд-во Нижневарт. гос. ун-та, 2014. – 133 с.

49. Інноваційні педагогічні технології у системі неперервної професійної освіти. Монографія / За ред. С. С. Вітвицької, доктора педагогічних наук, професора. – Житомир: «Полісся», 2015. – 368 с.

50. Кичук Н. В. Інтерактивні педагогічні технології як фактор трансформації традиційної моделі університетської підготовки магістрів / Н. В. Кичук / Історико-педагогічні студії: [науковий часопис] / [Гол. ред. Н. М. Дем'яненко]. – К.: Вид-во НПУ ім. М. Драгоманова, 2011. – Вип. 5. – С. 123-125.

51. Козлова О. Г. Сутнісні складові інноваційної діяльності вчителя / О.Г. Козлова. – Суми: «Мрія», 1999. – 90 с.

52. Колюткин Ю.Н. Образовательные технологии и педагогическая рефлексия / Ю.Н. Колюткин, И.В. Муштавинская. – СПб.: СПб ГУПМ, 2002, 2003. – 48 с.

53. Коновальчук І. І. Теоретичні та технологічні засади реалізації інновацій у загальноосвітніх навчальних закладах: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01 / І. І. Коновальчук. – Житомир, 2015. – 437 с.

54. Коновальчук І. І. Креативний потенціал інноваційної педагогічної діяльності / І. І. Коновальчук // Інноваційна діяльність педагогів Житомирщини. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – С. 4-7.

55. Коршунова Н. Л. Социопрактические аспекты инновационной педагогической идеи / Н. Л. Коршунова // Педагогика. – 2002. – № 10. – С. 12-17.

56. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 448 с.

57. Крижановская Н.Я. Этимология термина «инновации» в архитектурно-градостроительной деятельности / Н.Я. Крижановская, О.В. Смирнова // International Scientific Journal . – 2016. – № 2. – С.10-14.

58. Крюкова Є.С. Впровадження інноваційних педагогічних технологій у вищих навчальних закладах / Є.С. Крюкова, О.С. Америкідзе // Вісник національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія. Філологія. Педагогіка», Зб. Наук. праць – Київ, 2017. – №10. – С.54-57.

59. Лаврентьев Г.В. Инновационные обучающие технологии в профессиональной подготовке специалистов / Г. В. Лаврентьев, Н. Б. Лаврентьева. – Барнаул: Изд-во Алтайского гос. ун-та, 2002. – 146 с. – [Электронный ресурс] – URL: <https://www.twirpx.com/file/384026/>

60. Мариновська О. Упровадження педагогічних інновацій: система проектно-впроваджувальної діяльності / О. Мариновська // Імідж сучасного педагога : наук.-практ. освітньо-популярний журн. – 2007. – № 3 (72). – С. 34-39.

61. Міщенко, О. М. Європейські тенденції в розвитку освіти дорослих. Педагогіка вищої та середньої школи. – 2012. – №35. – С. 347-356. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PVSSh_2012_35_46
62. Микитюк П. П. Інноваційна діяльність : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / П. П. Микитюк, Б. Г. Сенів. – К. : ЦУЛ, 2009. – 392 с.
63. Муштавинская И.В. Технология развития критического мышления на уроке и в системе подготовки учителя : учебно-методическое пособие / И. В. Муштавинская. – СПб: КАРО, 2009. – 144 с.
64. Наукове та методичне забезпечення впровадження педагогічних інновацій : [зб. наук. праць / ред. кол. : Л. І. Даниленко (відп. ред.) та ін.]. – Херсон : ЦНТЕІ, 1999. – 254 с.
65. Научно-технический прогресс : словарь / под. ред. В. Г. Горохова, В. Ф. Халипова. – М. : Политиздат, 1987. – 336 с.
66. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки [Електронний ресурс]. – URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text>
67. Ничкало Н. Г. Розвиток професійної освіти і навчання в контексті європейської інтеграції //Педагогіка і психологія. – 2008. – № 1. – С. 57–69.
68. Нова українська школа. Концепція. (2016). – URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016>
69. Огієнко О. І. Теоретичні засади інноваційної педагогічної освіти / О. І. Огієнко //Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. журнал СумДПУ імені А.С.Макаренка. – 2015. – № 1 (44). – С. 154-162.
70. Олійник П. М. Передові педагогічні технології, дидактично-методичні особливості та можливості їх / П. М. Олійник // Метод навчання і наукових досліджень у вищій школі : навч. посіб. / за ред. С. У. Гончаренка, П. М. Олійника. – К. : Вища шк., 2003. – 323 с.

71. Освітні технології : навч.-метод. посіб. / О. М. Пехота, А. З. Кіктенко та ін. ; за заг. ред. О. М. Пехоти. – К. : А.С.К., 2001. – 256 с.
72. Патутина Н. А. Инновационная составляющая современного общества как фактор социализации / Н. А. Патутина, М. А. Ревина // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ». – Том 7. – №3 – [Электронный ресурс] – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/innovatsionnaya-sostavlyayuschaya-sovremennogo-obschestva-kak-faktor-sotsializatsii>
73. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті : монографія /за ред. С. О.Сисоєвої. – Київ: ВПОЛ, 2001. – 502 с.
74. Петришин Л.Й. Креативне середовище як педагогічна умова формування креативності майбутніх соціальних. Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2013. – № 2. – с.61-71.
75. Петрук В. А. Використання нетрадиційних занять у процесі формування професійної компетентності майбутніх випускників технічних ВНЗ. 36. Наук. праць Вінницького держ. педагогічного інституту. – 2007. – Вип. 21. – С. 246-250.
76. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навчальний посібник / О. М. Пехота, В. Д. Будак та ін. – К.: АСК, 2003. – 240 с.
77. Пінчук В. М. Інноваційні процеси: підґрунтя проектування нових освітніх технологій / В. М. Пінчук // Освіта і управління. – 1998. – № 3. – С. 88–97.
78. Пигров К. С. Инновации и образование / К. С. Пигров // Мировоззренческие и методологические проблемы разработки философии образования для XXI века : сб. материалов конф. Серия «Symposium», вып. 29. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского философского общества, 2003. – С. 11–15
79. Положення про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності, затверджене наказом Міністерства освіти і науки України

07.11.2000 № 522 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України 11.07.2017 № 994) [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1171-17>

80. Попова О. В. Інновації в сучасній педагогічній теорії та практиці / О. В. Попова // Педагогіка та психологія : зб. наук. праць. – Харків : Держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 1999. – Вип. 9. – С. 10–15.

81. Про інноваційну діяльність: Закон України від 4 липня 2002 року № 40-IV [Електронний ресурс]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>

82. Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні: Закон України від 8 вересня 2011 року № 3715-VI [Електронний ресурс]. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3715-17#Text>

83. Про схвалення Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері: Розпорядження кабінету Міністрів України від 10 вересня 2012 р. №691-р. [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/691-2012-%D1%80>

84. Про схвалення Концепції розвитку національної інноваційної системи: Розпорядження кабінету Міністрів України від 17.06.2009 № 680-р. [Електронний ресурс]. – URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/680-2009-p>

85. Пригожин А. И. Инноватика: зачем она нужна? / А. И. Пригожин // Проблемы теории и управления. – 1998. – № 2. – С. 25-34.

86. Пулина А.А. Менеджмент образовательных инноваций как одно из основных направлений деятельности городского методического центра / А.А. Пулина // Инновации в образовании. – 2009. – №3. – С. 30-38.

87. Прилипко, С. М. Сучасні інноваційні підходи в навчальному процесі. – 2016. – [Електронний ресурс]. – URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=

UJRN&P21DBNUJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/pric_2013_1_14.pdf.

88. Самохин В.Ф. Педагогические инновации в системе профессионального образования: цели и сущность / В.Ф. Самохин, В.П. Чернолес // Инновации в образовании. – 2006. – №6. – С. 4-9.

89. Сафіулін В.І. Інноваційний пошук нових технологій навчання // Інноваційні пошуки в сучасній освіті / В.І. Сафіулін; за ред. Л.І. Даниленко, В.Ф. Паламарчук. – К.: Логос, 2004. – С. 53-64.

90. Слободчиков В.И. Проблемы становления и развития инновационного образования / В.И. Слободчиков // Инновации в образовании. – 2003. – №2. – С.4-18.

91. Слюсаренко Н.В., Кульбацька М.В. Суб'єкт-суб'єктний підхід до організації педагогічного процесу // Людинознавчі студії. Педагогіка. – 2015. – №1(33). – с.194-201.

92. Сотська Г.І., Лісовий В.А. Обґрунтування сутності професійного розвитку викладача вищої школи: теоретичний аспект. – 2018. – [Електронний ресурс]. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/texcped_2018_1_7.

93. Супрун М. В. Інноваційна діяльність викладача вищої школи : навч.-метод. матеріали для студ. магістратури / М. В. Супрун. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – 76 с.

94. Суртаева Н.Н. Нетрадиционные образовательные технологии / Н.Н. Суртаева. – Новокузнецк: ИПК, 2000. – 63 с.

95. Усанов І.В. Філософія інноваційних трансформацій в освіті» // Матеріали ХІІ Міжнар. наук.-методич. конференції «Якість вищої освіти: сучасні тенденції та перспективи розвитку освітньої діяльності вищого навчального закладу» (Полтава, Полтавський університет економіки і торгівлі, 18-19 листопада 2015.). – Полтава, 2015. – С.187-191

96. Усанов І.В., Усанова Л.А. Зміна стереотипів освіченості в системі нової реальності / // Вища освіта у світовому континуумі: матер. Всеукр.

наук.-практ. сем., (Полтава, 29-30 травня 2008 р.) / Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г.Короленка – Полтава: Полт. держ. пед. ун-т, 2008. – С. 151-154

97. Усанова Л.А. Ризики інформаційної комунікації // Філософські обрії. – Київ-Полтава, 2012. – №28. – С.42-50.

98. Хуторський А.В. Педагогічна інноватика: методологія, теорія, практика: Наукове видання / А.В. Хуторський. – М.: Изд-во УНЦ ДО, 2005. – 222 с.

99. Чернілевський Д.В. Креативна педагогічна діяльність викладача вищої школи на основі духовних цінностей. Креативна педагогіка. Наук.-метод. журнал. – 2015. – Вип. 10. – С.26-37.

100. Чудакова В.П. Психологічні засоби управління процесом самовдосконалення педагогічних працівників // Освітня система сільського регіону: проблеми і перспективи розвитку: Зб наук, праць / уклад. Н.І. Клокар, М.С.Солодуха. – К.: КП ВД «Педагогіка», 2008. – С.224-227.

101. Шапран О.І., Шапран Ю.П. Створення інноваційного освітнього середовища в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту – 2010. – № 9. – С.108-110.

102. Шарко В. Д., Юзбашева Г. С. та ін. Теоретико-методичні основи вдосконалення системи освіти: дидактичний аспект : [колективна монографія]. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2014.

103. Шевченко Л. С. Підготовка майбутніх учителів технологій до інноваційної педагогічної діяльності : монографія / Людмила Станіславівна Шевченко. – Вінниця : ТОВ «Друк плюс» 2018. – 396 с.

104. Шимко Е.В. Негативные последствия влияния инноваций, их проявления и пути устранения / Е.В. Шимко, Е.А. Подгора, Е.Г. Сомко

[Електронний ресурс]. – URL: [http://www.rusnauka.com/ 31_ONBG_2009/Economics/54594.doc.htm](http://www.rusnauka.com/31_ONBG_2009/Economics/54594.doc.htm)

105. Шнейдер Л.Б. Образовательные инновации: позитивное и негативное // Вестник по педагогике и психологии. – 2014. – №2. – С.6 – 18.

106. Штомпка П. Социология социальных изменений / П. Штомпка; [пер. с англ.; под ред. В. А. Ядова]. – М. : Аспект-Пресс, 1996. – 416 с.

107. Щербак О.І. Інноваційні технології у вирішенні проблеми професійного становлення особистості в умовах неперервної освіти / О.І. Щербак // Матеріали II з'їзду психологів України (24-27 вересня 1996 р. м. Київ) / Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К., 1996. – С. 151-156.

108. Юсуфбекова Н. Р. Общие основы педагогической инноватики. Опыт разработки теории инновационных процессов в образовании : метод. пособ. / Н. Р. Юсуфбекова. – М. : ЦСПО РСФСР, 1991. – 92 с.

109. Ягяджик С. С. Виды инновационных технологий и их характеристики / С. С. Ягяджик // Молодой ученый. – 2016. – № 23 (127). – С.548-551.

110. Якушно І.І. Наукові основи інноваційного розвитку післядипломної педагогічної освіти: [монографія]. – Житомир: Полісся, 2010. – 524 с.

111. Ярошинська О.О. Креативність як провідний принцип побудови освітнього середовища у вищому навчальному закладі // Н.С. Побірченко, гол. ред. Проблеми підготовки сучасного вчителя: збірник наукових праць. – Умань: ПП Жовтий, 2010. – С.113-119.

112. Innovating Pedagogy 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://www.openeducationeuropa.eu/sites/default/files/news/Innovating_Pedagogy_2014.pdf

113. Gross N. Implementing organizational innovations : A Sociological Analysis of Planned Educational Change / N. Gross, J. B. Giacquinta, M. Bernstein. – New-York : Basic Books, 1971. – 309 p.
114. Haustein H. D. Innovation Glossary / H. D. Haustein, H. Mair. – Oxford ; New-York ; Toronto ; Sydney ; Frankfurt, 1986. – 224 p.